Берзін Павло Сергійович

доктор юридичних наук, професор
кафедри кримінального права та кримінології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сергій Іванович Тихенко: невідомі сторінки життя криміналіста

Серед знаних представників Київської школи кримінального права одне із провідних місць посідає Сергій Іванович Тихенко. З його ім'ям невідривно пов'язується становлення кафедри кримінального права Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (далі – КДУ) у повоєнні роки, розвиток в СРСР кримінально-правових учень про посягання на соціалістичну власність (у тому числі такі, що супроводжувались підлогом документів), господарські злочини проти радянської торгівлі, посадові злочини та вирішення інших нагальних питань теорії радянського кримінального права й судової практики. Особистість С.І. Тихенка посідає на сторінках літопису названої наукової школи особливе місце, адже наукові інтереси славетного вченого не обмежувались кримінальним правом. Понад сорока років своєї науково-педагогічної та практичної діяльності він присвятив розвитку радянської криміналістики, увійшовши до історії як глибокий знавець цих двох наук. Таку саму широту мала і практична діяльність С.І. Тихенка, що аж ніяк не завадило йому зробити вагомий внесок в розвиток радянського кримінального права. Його роботи зберегли не лише історичне, а й практичне значення.

Проте для більшості сучасних дослідників життєвий шлях цього без сумніву видатного науковця-криміналіста залишається маловідомим. Не став винятком і автор цих рядків, який зі сторінок Української радянської енциклопедії, виданої ще у «далекому» 1984 році, вперше дізнався про С.І. Тихенка як «українського радянського юриста, професора (з 1960 р.), заслуженого діяча науки УРСР (з 1968 р.)»[151]. Зацікавившись його особистістю, зокрема, завдяки посиланням окремих вчених на його наукову працю, присвячену проблемам проведення експертизи вогнепальної зброї[152], я дещо здивувався, коли дізнався, що Сергій Іванович на юридичному факультеті КДУ паралельно з курсом криміналістики викладав ще й курс кримінального права. Проте, намагаючись розшукати відомості про життя та

[151]Украинская советская энциклопедия. – Том 11. – Кн. 1: «счисление-функционал». – К.: Глав. ред. Укр. сов. энц-ии, 1984. – С. 169.
[152]Див.: Тихенко С.І. Експертиза вогнепальної зброї // Революційне право. – 1941. – № 2.

© Берзін П.С.

діяльність цієї людини, вдалося знайти лише колег Сергія Івановича по кафедрі: В.Г. Гончаренка, В.К. Лисиченка, С.А. Тарарухіна, І.К. Туркевич та С.С. Яценка.

Більш успішними виявились архівні пошуки. Зокрема, пощастило не тільки відшукати цікаві документи про С.І. Тихенка, але й прослідкувати майже весь його творчий шлях. Документи свідчили, що у цієї людини була непроста доля.

Народився С.І. Тихнеко 25 травня 1896 року[153] у м. Шемаха Бакинської губернії[154] (нині – Азербайджанська Республіка) в родині помічника податного інспектора та сільської вчительки. Батько Сергія Івановича – Іван Андрійович – майже все своє життя працював на державній службі. До жовтневого перевороту 1917 року служив у м. Шемаха, Тбілісі, Миколаїві, Батумі, Владивостоці, Баку та Казані спочатку на посадах податного інспектора, а згодом й управляючого відділенням державного банку. У жовтні 1917 року, звільнившись з цієї посади та залишивши родину в Казані, Іван Андрійович переїжджає до Москви, де біля року працює старшим бухгалтером в управлінні залізниць. Повернувшись в Казань у 1919 році, він перевозить родину до Києва, де й проживає до своєї смерті у 1933 році. Мати С.І. Тихенка – Глафіра Григорівна – після смерті чоловіка переїхала у 1934 році на постійне місце проживання в США до свого сина – старшого брата Сергія Івановича – Володимира Івановича.

Доля В.І. Тихенка не менш цікава, ніж його молодшого брата Сергія. Закінчивши у Владивостоці гімназію, Володимир Тихенко поступає у Петрограді на старші курси ліцею, навчання на яких дорівнювалось трьом першим курсам юридичного факультету Петроградського університету. По закінченні цих курсів у 1915 року він в якості вільнонайманого був прийнятий у Петроградський кавалерійський полк. Проте, зламавши під час військових навчань ногу, яка згодом неправильно зрослась, Володимир отримав відстрочку від діючої військової служби. Скориставшись цим, він продовжив навчання в Петроградському ліцеї аж до жовтня 1917 року, коли радянська влада, закривши ліцей, надала право студентам двох старших курсів скласти випускні іспити, щоб закінчити навчання. Склавши їх та закінчивши повний курс навчання в ліцеї, Володимир Тихенко допускається на юридичному факультеті Петроградського університету спочатку до складання двох курсових іспитів по дисциплінах, які не викладались в ліцеї, а потім – до державних іспитів. Склавши державні іспити екстерном в березні 1918 р.[155], він повертається до Казані, де влітку

[153]Державний архів м. Києва (далі – ДАК). – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Спр. 380. – Арк. 5 зв., 7.
[154]Там само. – Арк. 1, 3, 5 зв., 7.
[155]Два місяця потому, в червні 1918 року Петроградський університет перейменували в перший Петроградський державний університет. Через рік юридичний факультет цього університету був перетворений в політико-юридичне відділення факультету суспільних наук. Постановою Ради Народних Комісарів РСФРР від 23 квітня 1926 року на базі правового відділення факультету суспільних наук Ленінградського університету був створений факультет радянського

цього ж року мобілізується солдатом до однієї із Білих армій. Згодом, у 1922 році, після залишення Білими арміями Сибіру та Далекого Сходу, родина Тихенків отримала від старшого сина листа, в якому він писав, що після мобілізації був звільнений від військової служби у зв'язку з хворою ногою, а зараз працює юрисконсультом у Владивостоцькому представництві якоїсь американської фірми. Незабаром це представництво було відкликано до США, куди дозволили виїхати й В.І. Тихенку. Після переїзду на нове місце проживання Володимир Іванович, поєднуючи роботу юриста з навчанням в Університеті Берклі, змінив профіль діяльності, отримавши спеціальність хіміка. У 30-ті роки XX століття В.І. Тихенко (свої наукові праці він підписував як «VladimirJ[ohn]Tihenko» або «V.J. Tihenko») у певних колах став доволі відомим вченим-хіміком. У 1930 році він захистив докторську дисертацію, дослідивши процеси окислення, скорочення і каталітичного розпаду речовини під назвою «гідроксиламін» («Hydroxylamine»)[156]. Разом з Г. Хенсіллом(G.S. Hensill) винайшов спеціальний хімічний метод виміру зміщення нафтової емульсії на воску, який став називатися за іменами його авторів («Tihenko – Hensillmethod»)[157], а також запатентував у листопаді 1933 року спеціальний пристрій «тангентметр»[158]. Працюючи одночасно в хімічній лабораторії Каліфорнійської корпорації хімічних розприскувачів м. Берклі та Каліфорнійському технологічному інституті, він у 1934 р. й забрав до себе матір.

Ця здавалося б невинна за поняттями кінця XX століття обставина викликала в ті часи багато зауважень на службі Тихенка-молодшого. І хоча у своїх автобіографіях Сергій Іванович не приховував цього факту, він все одно був приводом до тривалих перевірок як при призначенні на нову посаду, так і під час постійних «кадрових чисток», що практикувались у ті роки. Так, у своїй автобіографії, датованій 19 березня 1956 р., він писав: «Із моїх близьких родичів за кордон в США, міс[то] Берклей(Берклі – *П.Б.*)виїхали у 1922 р. мій брат (із Владивостока з американською фірмою, де він був юрисконсультом) і у 1934 р. моя мати (виїхала із Києва до мого брата після смерті мого батька). З ними(братом і матір'ю – *П.Б.*)я зв'язку не мав, потім вказував, що вони померли; проте згодом у 1952 р. випадково дізнався, що на 1946-1947 (чи 48) рр. вони були живими. В подальшому відомостей про них не

права (див.: Томсинов В.А. Павел Исаевич Люблинський (1882-1938). Библиографический очерк // Люблинский П.И. Техника, толкование и казуистика уголовного кодекса / Под редакцией и с предисловием В.А. Томсинова. – М.: Зерцало, 2004. – С. X; Томсинов В.А. Российские правоведы XVIII-XX веков: Очерки жизни и творчества. В 2-х томах. – Том 2. – С. 476).

[156]Tihenko V.J. Oxidation, Reduction and Catalytic Decomposition of Hydroxylamine. – Berkeley, 1930. – 128 p.

[157]Див.: Clayton W. The Theory of Emulsions and Their Thechnical Treatment. – 4th Ed. – Philadelphia: The Blakiston Co., 1943. – P. 321; Wendell M. Latimer. The Oxidation States of the Elements and Their Potentials in Aqueous Solutions. – New York: Prentice – Hall, Inc., 1938. – P. 242.

[158]Tangentmeter / Vladimir J. Tihenko [Berkeley, Calif.], US Patent Application. Serial № 423,707 (27 January 1930). 4 Climes (Cl. 33-75) // Patented Nov. 7, 1933 / 1,933,880. – P. 1-4.

© Берзін П.С.

маю»[159].Пізніше, ще в одній своїй автобіографії, підписаній 7 червня 1956 р., в черговий раз пояснюючи причини від'їзду свого брата і матері до США, Сергій Іванович згадував: «Моя мати <…> 1934 р. виїхала до США за таких обставин. Вона переписувалась із Києва з моїм братом, який перебував у США, і отримувала від нього посилки, на ґрунті чого у неї погіршились відносини зі мною, оскільки я просив її цього не робити. Після смерті у 1933 р. мого батька вона отримала від мого брата пропозицію переїхати до нього в США (цей виклик в мене зберігся). Я, у свою чергу, пропонував їй жити зі мною, але просив її припинити зв'язок з моїм братом. Мати надала перевагу пропозиції мого брата і з дозволу нашої влади виїхала до нього у 1934 р. із Києва через Москву в США, що було мною важко пережито і завжди мучило. На цей час їй було 65 років. Після цього я з нею не переписувався взагалі <…> Році у 1922, після визволення від білих Далекого Сходу мої рідні в Києві отримали від нього (брата – П.Б.) із Владивостока надісланого через Казанський державний банк листа, де [у якому] він писав, що від військової служби був звільнений внаслідок хворої ноги і що працює юрисконсультом в якійсь американській фірмі. Із наступних листів брата до моїх рідних мені відомо [про] таке. Незабаром відділення фірми, де служив брат, було відкликане до США, куди брату дозволили виїхати разом з цим відділенням. В США брат проживав весь час уміс[ті] Берклей в штаті Каліфорнія. Маючи [далі вказано «з дитинства», яке закреслено – *П.Б.*] схильність до технічних наук, брат в США, суміщаючи з роботою навчання, перекваліфікувався, отримавши освіту хіміка, яким і став далі працювати. На 1934 р., коли до нього виїхала моя мати, він проживав у міс[ті] Берклей(Берклі – *П.Б.*), служив хіміком в лабораторії Каліфорнійської корпорації хімічних розприскувачів, був ряд років одружений, причому одружився в США на росіянці, хто вона – не знаю, дівоче прізвище його дружини Борзова (Марія), дітей в нього не було. З братом, як і з матір'ю, після 1934 р. я не переписувався взагалі. Відомостей про матір і брата після 1934 р. я не мав, потім вважав, що їх вже немає в живих, особливо моєї матері у зв'язку з її похилим віком. Проте у 1952 р. випадково дізнався, що у 1945 або 1947 р. вони ще були живими. Дізнався я про це від мого родича похилого віку, чоловіка моєї покійної тітки (Ольги Андріївни Тихенко-Астаурової), який проживав у Москві. Я до нього якось у 1952 р. зайшов, і він мені повідомив, що по закінченні Вітчизняної війни, у 1946 або 1947 р., він обмінявся з моєю матір'ю двома-трьома листами, після чого переписку припинив; моя мати тоді проживала як і раніше з моїм

[159]Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – Архів КНУіТШ). – Спр. зв. 1970-71 – ПВС – 129. – Арк. 4.

© Берзін П.С.

братом у м[істі] Берклей (Берклі – *П.Б.*), брат все ще працював хіміком. Подальших відомостей про них не маю»[160].

Ще більш трагічною виявилась доля старшої сестри Сергія Івановича – Ольги Іванівни, – чиє життя обірвалось у 1919 році, коли вона поїхала із Казані до Петрограду розшукувати свого нареченого.

Навчався С.І. Тихенко, як він потім сам неодноразово згадував, «у гімназіях міст, де служив батько»[161].У січні 1915 року Іван Андрійович Тихенко, отримавши чергове переведення по службі (тепер вже із Владивостока до Баку), переводить молодшого сина із гімназії у Владивостоці до гімназії у Петрограді. По її закінченню, Сергій Тихенко навчається на курсах Петроградського ліцею, причому на один курс молодше за свого брата. Як і він, Тихенко-молодший спочатку в березні 1918 року складає в ліцеї всі випускні іспити, після чого також допускається на юридичному факультеті Петроградського університету до складання державних іспитів у спеціально створеній для цього випробувальній комісії[162]. Склавши їх екстерном у травні цього ж року, Сергій Тихенко переїжджає до родини в Казань.

Підтвердженням здобутої Сергієм Тихенком освіти в Петрограді є посвідчення, видане йому за підписом заступника секретаря Президії факультету суспільних наук Петроградського університету 24 вересня 1923 року (за № 1255). У цьому посвідченні, зокрема, вказується, що «Предъявительсего Тихенко, С.И. в сессию 1918 годаподвергалсяиспытаниям в ЮридическойИспытательнойКомиссии при ПетроградскомУниверситете и получил диплом второйстепени, чтоподписью с приложеним печатиудостоверяется»[163].

Щоправда, у деяких своїх автобіографіях Сергій Іванович, визначаючи місце здобуття своєї вищої освіти, писав: «Скінчив юридичний факультет Ленінградського Університету в 1918 р.»[164], «1918 р. скінчив юридичний факультет Ленінградського Університету»[165], «В 1918 г. окончил юридический факультет Петроградскогоуниверситета»[166]. У документі С.І. Тихенка під назвою «Учетно-воинский билет» також зазначається, що Сергій Іванович «окончил юридический факультет Ленинградского Университета в 1918 г.»[167]. Те, що С.І. Тихенко закінчив

[160]Архів КНУіТШ. – Спр. зв. 1970-71 – ПВС – 129. – Арк. 7-10.
[161]Там само. – Арк. 10.
[162]ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Спр. 380. – Арк. 4.
[163]Там само. – Арк. 4.
[164]Там само. – Арк. 1 зв.
[165]Там само. – Арк. 3.
[166]Там само. – Арк. 13, 23.
[167]Там само. – Арк. 7.

© Берзін П.С.

юридичний факультет Петроградського університету зазначається в його Персональній справі, складеній 5 квітня 1924 року[168].

Між тим юнацтво майбутнього корифея кримінального права та криміналістики не було таким вже беззаперечним з точки зору «відданості справі революції».

Тут видається доцільним зупинитися, хоча б і коротко, на тому, що весною – на початку літа 1918 року в Омську та Петропавловську, а дещо пізніше – по всьому Степному Сибіру відбулися повстання антибільшовицьких організацій та активізація діяльності білогвардійських військових формувань. 7 червня 1918 року в Омську відбулося антирадянське повстання, а вже 23 червня влада перейшла до Тимчасового Сибірського уряду. 23 вересня 1918 року в Уфі на базі згоди зі всіма місцевими і регіональними урядами (у т.ч. «тимчасовими») Сибіру була створена Уфимська Директорія – «Тимчасовий Всеросійський уряд», який 9 жовтня 1918 р. із Уфи переїхав до Омська. 4 листопада 1918 року Військовим міністром Уфимської Директорії був призначений адмірал О.В. Колчак, який прибув в Омськ ще 13 жовтня 1918 року. 18 листопада 1918 року О.В. Колчак здійснив «державний переворот», установивши одноособову владу і диктатуру на Уралі, в Сибіру та на Далекому Сході. Саме під його керівництвом здійснювалося координування всіх бойових операцій сибірських Білих армій з 24 грудня 1918 року по 4 січня 1920 року[169].

Якраз до Омська із Казані ще на початку літа 1918 року і переїжджає Сергій Тихенко. Там він з липня цього ж року й до грудня 1919 року (коли Уряд і Ставка Верховного Головнокомандування О.В. Колчака змушені були залишити Омськ, здавши його 14 листопада 1919 року без бою Червоній армії[170]) працює на посаді помічника діловода 1-го розряду у відділі кредитових білетів державного банку[171]. Причому від військової служби в білогвардійській армії звільняється за станом здоров'я.

Нині вже важко зрозуміти наскільки всі ці обставини вплинули на подальшу кар'єру Сергія Івановича, скільки неприємностей викликали ці рядки його біографії у близьких Тихенка. Єдине, що можна з впевненістю констатувати, це те, що до кінця свого життя С.І. Тихенко так і залишався безпартійним[172].

---

[168]Там само. – Арк. 21.

[169]Клавинг В. Гражданская война в России: Белые армии. – М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2003. – С. 15-17, 449-450, 465-466.

[170]Там само. – С. 21.

[171]ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Спр. 380. – Арк. 2, 3.

[172]Запис «безпартійний» міститься в Анкетному листі (формулярі) співробітника КІНГ С.І. Тихенка, складеному 1 березня 1927 року (ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Спр. 380. – Арк. 1 зв.), а також у його «Персональній справі», складеній 5 квітня 1924 року (там само. – Арк. 21).

© Берзін П.С.

Військова служба Сергія Тихенка у лавах Червоної армії почалася в січні 1920 року з посади військового слідчого Штабу військ Західного Сибіру[173]. При цьому в спеціальному документі С.І. Тихенка під назвою «Личная книжка» зазначається, що він був добровольцем Червоної армії[174].

У травні того ж року він обійняв посаду начальника юридичного відділу Штабу військ Східно-сибірського сектора Внутрішньої охорони[175]. У виданому С.І. Тихенку 15 травня 1920 року посвідченні вказувалося: «Дано сие от Штаба Восточно-Сибирского Сектора Войск Внутренней Охраны тов. Тихенко Сергею Ивановичу в том, что он действительно состоит на службе в названном Штабе в должности Начальника Юридического Отдела»[176].

Проте і на посаді начальника юридичного відділу Сергій Іванович працював недовго. Вже у жовтні 1921 року Тихенко переводиться до Революційного військового трибуналу військ ВНУС Східного Сибіру, що розташовувався у Красноярську, на посаду військового слідчого. Характеру С.І. Тихенка були властиві наполегливість в оволодінні знаннями, активна життєва позиція. Це, у свою чергу, сприяло зростанню довіри до молодого слідчого з боку його керівництва. Проявлялась така довіра передусім у дорученні відповідальних справ. Зокрема, у своїх автобіографіях, підписаних відповідно 19 березня і 7 червня 1956 року, Сергій Іванович згадував: «У цей час мені доручали відповідальні справи. Так, я провів слідство у справі про контрреволюційне повстання у м. Ачинську (мандат в мене зберігся)»[177] (в одному випадку він вказує на те, що відповідний мандат про це в нього зберігся). Утім, на цьому його спогади про революційне минуле, боротьбу з антибільшовицьким елементом обриваються. Ніякого описання своєї ролі у цьому розслідуванні, а тим більше деталізацію певних подій Сергій Іванович не наводить. Тому, зацікавившись цим епізодом із життя вченого, я звернувся до вивчення бібліотечних і архівних джерел про події антибільшовицького руху на Єнісеї у другій половині 20-х років, і, зокрема, про так зване «Ачинське повстання» (3-5 листопада 1920 року). Враховуючи ту серйозність, з якою нова влада ставилась до боротьби з антибільшовицьким повстанським рухом, а також значущість правильності розслідування справ про нього, з абсолютною впевненістю можна зробити висновок, що доручення 25-річному слідчому, який до того ж лише три роки як закінчив юрфак, взяти участь у розслідуванні антибільшовицького повстання не можна

[173]ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Спр. 380. – Арк. 2.
[174]Там само. – Арк. 6.
[175]Там само. – Арк. 6, 7, 8, 13.
[176]Там само. – Арк. 8.
[177]Архів КНУіТШ. – Спр. зв. 1970-71 – ПВС – 129. – Арк. 11. У ті часи м. Ачинськ – центр Ачинського повіту, що знаходився на території сучасного Красноярського краю (Російська Федерація).

© Берзін П.С.

визнати звичайною випадковістю, пов'язаною з браком кадрів, хоч останнє і мало місце у ті часи. Очевидно, незначний час, протягом якого Сергій Тихенко служив при новій владі, виявився достатнім, щоб зарекомендувати себе відповідальним (гідним справі революції) працівником.

Описуючи основні моменти зазначеного повстання, зверну увагу на таке. Станом на листопад місяць 1920 року в районі Ачинського повіту (у Серезькій, Подсосенській, Назарівській та Медведській волостях) утворились озброєні групи загальною кількістю біля 100 (за іншими даними – 200 і, навіть, 350-400) осіб (звідси ще одна назва цього повстання – «Серезьке»), що підтримали аналогічні (в інших регіонах Сибіру) виступи проти виконання «продрозверстки». Повстанці виставили лозунг: «Не виконувати розверстки, не ввозити хліб – хай самі прийдуть, тоді ми їх покажемо!». 3-4 листопада 1920 року ці формування (в офіційних радянських документах називаються «отрядами білих», повстанцями, до числа яких входили «мобілізовані унтер-офіцери та частина із останньої мобілізації»), ведучи бої, розгромили отряд Червоної армії (ВНУС) кількістю 200 осіб (змушений був відступити 4 листопада). Проте ці успіхи повстанців виявилися тимчасовими та не отримали належного розвитку. Наступного дня поповнені й більш забезпечені зведені отряди 68-ої бригади ВНУС комбрига М.Ф. Барандохіна ліквідували ці повстання, посунувши повстанців та їх сім'ї у тайгу, південніше Сережу. Їх переслідування тривало ще майже два тижня, а опір, що чинився ними, серйозної небезпеки для більшовиків не мав. По результатах цих подій рішенням Президії Єнісейського Губкому Робітничо-селянської партії (більшовиків) були «схвалені заходи військової трійки з питання про направлення на місця сесії ревтрибуналу та керівництва, що дається для дій ревтрибуналу», а також поставлені «питання про мобілізацію політичних працівників для роботи в місцях ліквідації повстання»[178]. До числа цих осіб і був включений військовий слідчий Революційно-військового трибуналу військ ВНУС Східного Сибіру С.І. Тихенко.

Саме в ті роки молодий Тихенко зацікавився науково-дослідницькою та викладацькою роботою – паралельно з основною роботою читає в порядку громадського навантаження лекції з радянської конституції та військового законодавства у Школі комскладу військ ВНУС Східного Сибіру[179], за що отримує подяку.

У квітні 1921 року Тихенко від'їжджає з Красноярську до Казані, де в той час знаходились його рідні, у розпорядження Татарстанського військового комісаріату.

[178] Протокол заседания Президиума Енисейского губкома РКП(б) // Государственный архив Новосибирской области РФ. – Ф.п. 1. – Оп. 1. – Д. 125. – Л. 68.
[179] ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Спр. 380. – Арк. 21 зв.

© Берзін П.С.

Тут біля місяця працює у Всеобучі інструктором з шахів, після чого за порадою батька у травні 1921 року переїжджає до Києва. Так розпочався київський період життя Сергія Тихенка.

У Києві С.І. Тихенко прожив все своє подальше життя, за виключенням періоду, пов'язаного з німецько-фашистською окупацією, але про це пізніше. А тоді, у травні 1921 року, він продовжує працювати приватним викладачем, читаючи слухачам лекції з конституції та військового законодавства (законознавства) у Київській військовій школі командного складу військ ВЧК, в третій військово-інженерній школі та Вищій військовій школі ім. С.С. Каменєва[180].

У виданих приватному викладачу С.І. Тихенку посвідченнях з приводу його педагогічної діяльності вказувалось: «Настоящее выдано тов. Тихенко Сергею в том, что он действительно состоит на службе в 3 Военно-Инженерной Киевской Школе Комсостава в должности прив[атного] преподавателя»[181], «Предъявитель сего есть действительно приватный преподаватель Киевской Высшей Объединенной имени Главкома С.С. Каменева усовершенствования комсостава школы Тихенко Сергей Иванович»[182].

Після виключення курсу військового законознавства із учбового плану названих навчальних закладів Сергій Іванович у липні 1922 року повертається на слідчу роботу спочатку у Військово-транспортному трибуналі Південно-західної залізниці[183], а потім у Верхнє-Дніпровському відділі Округу шляхів сполучення, де працює до його розформування у березні 1923 року. Розпочалася слідча робота Сергія Івановича у зазначеному трибуналі 20 липня 1922 року, а звільнений зі служби у трибуналі він був 5 лютого 1923 року. Про це свідчить наступний запис у виданому С.І. Тихенку посвідченні: «Настоящее удостоверение выдано тов. Тихенко Сергею Ивановичу в том, что он состоял на службе в Воентрибунале Юз[д] и Р[еки] с 20 июля 1922 г. в должности военного следователя и уволен со службы 5 февраля 1923 г. по случаю ликвидации Трибунала»[184].

Однак, офіційні записи у деяких документах Сергія Івановича містять доволі обмежені дані про його військову службу впродовж 1920-1923 років. Серед таких записів зустрічаються, наприклад, такі: «Викладач російською мовою: з 1920-1922 р. законознавство у військових школах (також у Вищій Школі імені Камєнєва)»[185], «…

[180]Там само. – Арк. 7 зв., 13, 21 зв.
[181]Там само. – Арк. 9.
[182]Там само. – Арк. 10.
[183]Там само. – Арк. 2, 3, 7 зв., 13, 23.
[184]Там само. – Арк. 11.
[185]Там само. – Арк. 1 зв.

© Берзін П.С.

У червоній армії був військовим слідчив»[186], «У 1918му та 1919му працював у Держбанку. Потім (1920-22) служив у війську (на посадах військового слідчого, а також викладача законознавства різних військ[ових] шкіл, у тому числі Вищої Школи імені Камєнєва). У 1922-23му р. працював у В[ійськово-] Т[ранспортному] Трибуналі П[івденно-] З[ахідної] заліз[ниці] на посаді військового слідчого»[187], «ДоброволецКраснойармии в Штабе войскВосточнойСибири. Следователь»[188]. При цьому офіційною датою демобілізації С.І. Тихенка називається 1922-й рік[189].

Саме на початку 20-тих років молодий Сергій Тихенко, захопившись кримінальним правом та криміналістикою, починає працювати у Київському інституті народного господарства (далі – КІНГ). Спочатку у 1923-му році його запрошують проводити семінарські заняття з кримінального права на соціально-правовму факультеті КІНГ, а 19 березня 1924 року на засіданні Бюро КІНГ С.І. Тихенко затверджується на посаді молодшого асистента при Юридичній клініці КІНГ[190]. З цього приводу 3 лютого 1924 року Сергій Іванович пише в своєму «Curriculumvitae»: «С 1923 года работаю в качестве члена-сотрудника криминалистического семинара при КИНХ'е»[191]. Посада члена-співробітника криміналістичного семінару при КІНГ зазначена також в Персональній справі викладача КІНГ С.І. Тихенка, складеній 5 квітня 1924 року[192].

У тому ж році Сергій Іванович запрошується на посаду молодшого асистента Юридичної клініки КІНГ[193]. Так, у написаній 3 лютого 1924 року Тихенком заяві, яку він подав ректору КІНГ, зазначено: «Прошу предоставить мне должность младшего ассистента юридической клиники»[194].

17 березня 1924 року комісія соціально-правового факультету КІНГ підтримала прохання С.І. Тихенка про зарахування його у складі КІНГ на зазначену посаду, про що було винесено постанову, а через три дні рішення комісії було затверджене на засіданні Бюро КІНГ[195]. У витягу з протоколу № 7 засідання Бюро КІНГ від 19 березня 1924 року вказувалось «о предоставлении должности младшего ассистента юридической клиники С.И. Тихенко»[196]. 31 березня 1924 року ректором КІНГ було підписано наказ № 70, у § 1 якого зазначалося, що С.І. Тихенко призначається

[186]Там само. – Арк. 1 зв.
[187]Там само. – Арк. 3.
[188]Там само. – Арк. 6.
[189]Там само. – Арк. 6 зв., 7 зв.
[190]Там само. – Арк.13, 21 зв. – 23.
[191]Там само. – Арк. 13.
[192]Там само. – Арк. 21 зв.
[193]Там само. – Арк. 22; Спр. 893. – Арк. 9.
[194]Там само. – Арк. 12.
[195]Там само. – Арк. 1, 13.
[196]Там само. – Арк. 13.

© Берзін П.С.

(мовою оригіналу) «молодшим асіситентом Правничої Клініки з 19го Березня б.р.»[197]. Водночас у Персоналній справі викладача КІНГ С.І. Тихенка, складеній 5 квітня 1924 року, зазначається, що посада, яку він обіймав у Юридичній клініці з 19 березня 1924 року, мала таку назву: «мл[надший] асистент (он же секретарь)»[198]. Про те, що посада молодшого асистента при Юридичній клініці КІНГ, яку обіймав Тихенко, була рівнозначною секретарю клініки зазначається і в інших матеріалах його Персональної справи[199].

Між тим, у деяких архівних джерелах посада С.І. Тихенка, яку він обіймав у Юридичній клініці КІНГ визначається як асистент, а не молодший асистент[200]. Сам Сергій Іванович писав з цього приводу у своїй автобіографії 1 березня 1927 року: «З 1923го року почав працювати в КІНГ'у, як член-співробітник семінару карного права. У березні 1924 р. був призначений у КІНГ'у на посаду асистента (при Юридичній Клініці), що на ній перебуваю й досі»[201]. При цьому в окремих документах вказувалось, що посаду асистента у КІНГ Сергій Іванович обійняв з 19 березня 1924 року[202].

Про те, що у Юридичній клініці КІНГ Тихенко обіймає посаду асистента він власноруч зазначив 30 липня 1924 року в поданій ректору КІНГ заяві про надання йому посвідчення про відпустку[203]. У свою чергу видане це посвідчення було Сергію Івановичу 30 серпня 1924 року, а його посада у КІНГ була визначена як «асистент»[204].

Як співробітник Юридичної клініки КІНГ Сергій Іванович у 1924-1925 роках вирушав у наукові відрядження до Москви і Ленінграда. Їх метою в літературі називається збір матеріалів та вивчення відповідного досвіду юридичних клінік Московського і Ленінградського державних університетів[205].

Про рівень підготовки майбутнього криміналіста і викладача кримінального права у КІНГ можуть свідчити такі рядки у його Анкетному листі (формулярі): «Читаю, пишу, можу викладати російською або українською мовою. Володію також (але викладати не можу) німецькою, французькою та англійською мовами»[206].

---

[197]Там само. – Арк. 14; Спр. 893. – Арк. 9.
[198]Там само. – Арк. 21 зв.
[199]Там само. – Арк. 22.
[200]Там само. – Арк. 1, 16, 18.
[201]Там само. – Арк. 3.
[202]Там само. – Арк. 18.
[203]Там само. – Арк. 16.
[204]Там само. – Арк. 17.
[205]Міхневич Л.В. Академік О.О. Малиновський та юридичний факультет Київського інституту народного господарства // Наукова спадщина академіка О.О. Малиновського і сучасність: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (4-6 грудня 2008 р., м. Рівне) / Ред. кол.: І.Б. Усенко (голова), Т.І. Бондарук (відп. секр.), Д.М. Диновський, Л.О. Зайцев, В.Є. Кириченко та ін. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. – С. 109.
[206]ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Спр. 380. – Арк. 1 зв.

© Берзін П.С.

Перебуваючи співробітником КІНГ, С.І. Тихенко успішно «склав іспит з української мови по 1 (першій) категорії в Комісії в Справах Українізації Інституту 7-го і 8-го грудня 1925 року»[207].

У деяких записах, що містяться в Анкетному листі (формулярі) молодшого асистента Юридичної клініки КІНГ С.І. Тихенка, заповненому 1 березня 1927 року, Сергій Іванович власноруч пишу про вивчення ним кримінального права під керівництвом тогочасного завідуючого кафедрою кримінального права і кримінального процесу КІНГ, професора Миколи Миколайовича Паше-Озерського. Так, С.І. Тихенко записав українською: «Вивчаю карне право (під керівництвом проф. Паше-Озерського) з 1923 р.»[208].

В автобіографії, написаній Сергієм Івановичем 1 березня 1927 року також вказується, що вивчення ним кримінального права здійснювалося у КІНГ під керівництвом М.М. Паше-Озерського. При цьому окрему увагу Тихенко звертає на те, що з 1925 року в КІНГ він починає проводити практичні заняття з цієї дисципліни. «З 1923го р. вивчаю, під керівництвом проф. Паше-Озерського, карне право. Зокрема, 1925 р. проводив у КІНГ'у практичні вправи (на 3му курсі юрфаку) з карного права»[209], – писав Сергій Іванович.

У біографічних даних Сергія Івановича, підготовених станом на 26 лютого 1927 року, також наголошується на тому, що у КІНГ він, починаючи з 1924 року, працював асистентом та викладачем по кафедрі кримінального права: «Ассистент (и преподаватель) по кафедре уголовного права 1924 (до настоящего времени)»[210]. У виданій 7 жовтня 1926 року Сергію Івановичу довідці вказується, що «до жовтня 1925 р. він був асистентом при Юридичній клініці КІНГ'у і протягом 1924/25 навч[ального] року провадив практичні вправи з Карного права»[211]. Про те, що С.І. Тихенко «протягом 1924/25 навч. року провадив практичні впправи з кримінального права на юрфаці» КІНГ зазначається у виданій йому 1 березня 1930 року довідці[212].

Посаду молодшого асистента Юридичної клініки КІНГ Сергій Іванович обіймав до 1 жовтня 1925 року. Проте його робота у клініки на цьому не припинилась. Посада, яку він обійняв у клініці з 1 жовтня 1925 року, мала назву «консерватор Юридичної клініки»[213]. Так, у § 1 наказу по ректорату КІНГ від 30 грудня 1925 року був наведений склад співробітників КІНГ, які починаючи з 1 січня 1926 року виконували обов'язки «консерваторів Кабінетів і Музею» КІНГ. Серед таких осіб був

[207]Там само. – Арк. 29.
[208]Там само. – Арк. 2.
[209]Там само. – Арк. 3.
[210]Там само. – Арк. 7 зв.
[211]Там само. – Арк. 28.
[212]Там само. – Арк. 36.
[213]Там само. – Арк. 28, 29.

© Берзін П.С.

вказаний також С.І. Тихенко. «30. Консерватор Юридичної Клініки – тов. Тихенко»[214], – зазначалося у цьому наказі.

Викладач КІНГ С.І. Тихенко (1920-ті роки) (ДАК)

Проте працював С.І. Тихенко на посаді консерватора Юридичної клініки КІНГ лише один рік, а саме до 1 жовтня 1926 року[215]. 1 жовтня того року § 1 розпорядження по КІНГ від 15 вересня 1926 року усі консерватори кабінетів КІНГ були звільнені. З цього приводу у названому наказі зазначалося: «На підставі постанови Академради від 13 вересня ц.р., затвердженого Правлінням Інституту цього 15го вересня, звільняються за відсутністю штатних посад з 1го жовтня ц.р. всі Консерватори Кабінетів»[216]. Серед звільнених консерваторів кабінетів КІНГ був також С.І. Тихенко[217].

У виданій 7 жовтня 1926 року довідці вказувалось, що С.І. Тихенко «з 1-го жовтня 1925 р. до 1-го жовтня 1926 р. був Консерватором Юридичної Клініки. С.І. Тихенко вибув зі складу співробітників Інституту за відсутністю штатної посади Консерватора Юридичної клініки»[218].

Після звільнення з посади консерватора Юридичної клініки Сергій Іванович подає ректору КІНГ заяву, в якій пише: «Прошу дати мені посаду асистента при Юридичній клініці КІНГ'у з 1го листопада 1926го р.»[219]. 10 листопада 1926 року ректор КІНГ своїм розпорядженням (№ 57) призначив «тов. Тихенка С.І. з 1го листопада ц.р. на посаду асистента при Юридичній клініці»[220]. Наступного року розпорядженням ректора КІНГ (№ 67 від 29 листопада 1927 року) С.І. Тихенка було призначено з 1 жовтня того ж року на посаду асистента при Юридичній клініці КІНГ «при 2х тижневих годинах протягом року»[221].

У цей час Сергій Іванович продовжує свою викладацьку діяльність у КІНГ. Так, «в 1927/28 та 1928/29 навч[альному] р[оці] він викладав на Юрфаці необов'язковий

[214]Там само. – Арк. 25.
[215]Там само. – Арк. 29.
[216]Там само. – Арк. 27.
[217]Там само. – Арк. 27.
[218]Там само. – Арк. 28.
[219]Там само. – Арк. 30.
[220]Там само. – Арк. 31.
[221]Там само. – Арк. 32.

© Берзін П.С.

курс «Професійна злочинність», з 1929/30 року він викладає на військовому циклі Юрфаці курс «Військова пенітенціярія»[222].

Посаду асистента клініки КІНГ Сергій Іванович обіймав до 1930 року. 1 лютого 1930 року він був призначений виконуючим посаду доцента КІНГ[223], а розпорядженням ректора КІНГ від 18 лютого 1930 року йому також було доручено тимчасове викладання військової пенітенціарії на судово-військовому циклі КІНГ[224]. Окрім Сергія Іванович, на судово-військовому циклі КІНГ викладав (також тимчасово) професор М.Г. Сикорський (йому було доручено викладання курсів військово-кримінального права та процесу)[225].

У Києві в другій половині 20-х років Сергій Іванович проживає разом з дружиною Марією Ростіславівною у квартирі № 19 будинку № 28 в Михайлівському провулку[226]. Дружина Сергія Івановича (її дівоче прізвище Беспалова) також народилася у 1890 році[227].

Паралельно з науково-педагогічною діяльністю у КІНГ Сергій Іванович працює у низці науково-дослідних установ Києва. Так, з 1927 року він працює науковим співробітником Київського інституту судово-наукової експертизи. Як висловився сам Сергій Іванович, «беру участь у праці 1) секції вивчення особи злочинця («психологічних досліджень») Київського Інституту судово-наукової експертизи, а також, звичайно, 2) Юридичної Клініки КІНГу»[228].

З 1928 року й по 1933 рік Тихенко обіймає посаду наукового співробітника пенітенціарної секції Київського кабінету з вивчення особи злочинця та злочинності (у 1931 році цей заклад увійшов до складу Всеукраїнського інституту вивчення злочинності). З 1927 року по 1934 рік Сергій Іванович викладає криміналістику та історію і теорію виправно-трудової справи у Всеукраїнські школі міліції і кримінального розшуку, яка 1928 р. була реорганізована спочатку у Школу командного складу Робітничо-селянської міліції УСРР, а пізніше – у Школу командного складу Робітничо-селянської міліції ім. В.А. Балицького (Школу старшого начальницького складу Робітничо-селянської міліції ім. В.А. Балицького), а також на курсах робітників виправно-трудових установ, що знаходились при цій школі. Починаючи з липня 1929 року, Сергій Іванович викладає курс криміналістики на Київських («Крайових») короткострокових (річних) юридичних курсах. Після того, як у 1935 році в Києві створюється однорічна юридична школа, С.І. Тихенко до

[222]Там само. – Арк. 36.
[223]Там само. – Арк. 34.
[224]Там само. – Арк. 35, 36.
[225]Там само. – Арк. 35.
[226]Там само. – Арк. 2 зв., 18, 23.
[227]Там само. – Арк. 7.
[228]Там само. – Арк. 2.

© Берзін П.С.

жовтня 1937 року працює у цьому навчальному закладі на умовах сумісництва викладачем криміналістики.

Працюючи педагогом, Сергій Іванович відчуває гостру нестачу методичної літератури. Тому наважується підготувати власні керівництва з кримінального[229] та виправно-трудового права[230]. Що стосується кримінально-правового напрямку досліджень, то вагомим доробком майже дворічної праці стає дослідження «Неосудність та осудність», яке у 1927 році виходить у світ та одразу ж включається у навчальні програми курсів та шкіл Робітничо-селянської міліції. Передмову до цієї праці написав професор М.М. Паше-Озерський – керівник Сергія Івановича по кафедрі кримінального права і кримінального процесу КІНГ, в якого він, за власними словами, вивчав кримінальне право[231].

З серпня 1935 року й до початку Великої Вітчизняної війни Сергій Іванович працює в Київському інституті науково-судової експертизи (далі – КІНСЕ) на посадах старшого наукового співробітника, заступника завідуючого секцією ідентифікації, а з кінця 1936 року – завідуючим цією ж секцією. Одночасно, за сумісництвом, Тихенко знов працює інструктором з шахів при Раді профспілок УРСР (1935-1938 роки), а з серпня 1937 року і до липня 1941 року ще й обіймає посади старшого наукового співробітника, заступника завідуючого секцією кримінального права, процесу і криміналістики Українського науково-дослідного інституту юридичних наук. Крім цього, протягом двох років, з 1939 по 1941 роках Сергій Іванович був викладачем криміналістики на кафедрі судової медицини Київського інституту вдосконалення лікарів.

Велику наукову і практичну цінність являють наукові статті Сергія Івановича з важливих питань техніки розслідування злочинів. В цих дослідженнях, надрукованих в юридичних журналах та збірниках ще до війни, були розроблені нові методи фіксування слідів на сипкому ґрунті; виявлені найбільш типові ознаки почерку, що допомагають проведенню ідентифікації письма; дані наукові рекомендації щодо різних видів криміналістичної експертизи[232]. Ще в середині 60-х років минулого століття про внесок С.І. Тихенка в розвиток теорії радянського судового

[229]Тихенко С.И. Невменяемость и вменяемость / Предисловие Н.Н. Паше-Озерского. – Киев: Трест «Киев-Печать», 8-я типография, 1927. – 104 с.

[230] Тихенко С.И. Основные положения исправительно-трудового кодекса УССР // Поправно-трудовий робітник. – 1929. – № 8; Тихенко С.И.Убийцы // Поправно-трудовий робітник. – 1929. – № 9, 10, 11; Тихенко С.І. Читання позбавлених волі рецидивістів // Записки кабінету по вивченню злочинності при Київських поправно-трудових установах. – 1930. – Вип. 1; Тихенко С.І. З робіт пенітенціарної секції (про зразкові правила внутрішнього розпорядку для позбавлених волі в поправно-трудовій промколонії) // Записки кабінету по вивченню злочинності при Київських поправно-трудових установах. – 1930. – Вип. 1; Тихенко С.И. Бандиты-рецидивисты // Учение о преступности и пенитенциарная практика. – 1931. – Вып. IV.

[231]ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Спр. 380. – Арк. 2, 3.

[232]Матишевський П.С. Сергій Іванович Тихенко (до 70-річчя з дня народження та 45-річчя науково-педагогічної діяльності) // Проблеми правознавства. Міжвідомчий науковий збірник. – 1967. – Вип. 7. – С. 186.

© Берзін П.С.

почеркознавства на початковому його етапі згадував патріарх радянської криміналістики І.Ф. Крилов. Ім'я С.І. Тихенка радянський криміналіст ставив в один ряд з іменами таких відомих криміналістів, як С.М. Потапов, А.І. Вінберг, Б.І. Шевченко[233]. Також варто відзначити, що у ювілейному номері журналу «Право України», виданого у 2002 р. з нагоди 80-ої річниці заснування журналу, С.І. Тихенка названо найактивнішим автором, який на сторінках «Революційного права» у довоєнні часи приділяв велику увагу висвітленню питань судової експертизи[234]. Це свідчить про серйозну значимість наукових праць С.І. Тихенка з криміналістики у довоєнні часи.

У роки Великої Вітчизняної війни С.І. Тихенко повертається до військової служби у Червоній Армії, працюючи слідчим військових прокуратур 28-ої західної стрілецької бригади, Закавказького фронту та Північнокавказького військового округу.

У квітні 1944 року Тихенко повертається до Києва. За клопотанням КІНСЕ та КДУ він переводиться на посаду слідчого військової прокуратури Київського військового округу. Працюючи за сумісництвом на посаді старшого викладача[235], а згодом й доцента кафедри кримінального права КДУ, Тихенко у вересні 1945 року демобілізується з військової служби. Його заслуги оцінені державою. Сергій Іванович був нагороджений медалями «За оборону Кавказу», «За перемогу над Німеччиною» та «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні».

Працюючи на юридичному факультеті КДУ та викладаючи кримінальне право і криміналістику, Сергій Іванович поновлюється на посаді завідуючого секцією ідентифікації КІНСЕ. У 1949 році, звільнившись з цієї посади за власним бажанням, Сергій Іванович до кінця життя залишається у КІНСЕ членом вченої ради.

Поряд з практичною роботою С.І. Тихенко займається розробкою теоретичних проблем. У 1945 році він представляє у вчену раду КДУ свою монографію «Судово-графічна експертиза рукописних текстів» як дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук[236]. Захист відбувся 24 листопада 1945 року в раді КДУ і через півроку (1 березня 1946 року) Тихенко одержав диплом кандидата наук. Майже через рік (30 листопада 1946 року) йому присвоюється вчене звання доцента по кафедрі «кримінальне право», а 29 січня 1949 року вчене звання старшого наукового співробітника за спеціальністю «судова експертиза та криміналістика». У

[233] Крылов И.Ф. Избранные труды по криминалистике / Сост., науч. ред. А.И. Александров, В.В. Петров. – СПб.: Издательский Дом С.-Петерб. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петерб. гос. ун-та, 2006. – С. 48.

[234] Див.: Святоцький О. Час, що відтворив увесь обшир і розмаїття української юридичної думки та правозастосовчої практики // Право України. – 2002. – № 1. – С. 25.

[235] Наказом ректора КДУ від 9 травня 1944 року Тихенко призначається викладачем криміналістики на 0, 3 ставки з окладом 900 крб. на місяць (див.: Архів КНУіТШ. – Спр. зв. 1970-71 – ПВС – 129. – Арк. 1).

[236] Тихенко С.И. Судебно-графическая экспертиза рукописных текстов: Дисс. … канд. юрид. наук. – К., 1945. – 216 с.

© Берзін П.С.

травні 1947 року Сергій Іванович строком на п'ять років обирається суддею Верховного Суду УРСР, а восени того ж року наказом Міністерства вищої освіти СРСР (далі – МВО СРСР) від 6 жовтня 1947 року він затверджується завідуючим кафедрою кримінального права КДУ[237].

Проте поєднання Сергієм Івановичем у повоєнні роки кількох посад не залишилось не поміченим з боку керівництва юридичного факультету КДУ, яке до того ж мало власну думку щодо оцінки науково-педагогічної роботи вченого. Так, в одній із характеристик, що датована 10 травня 1950 р. і підписана деканом юридичного факультету, секретарем і головою профбюро КДУ, згадується: «Лекції читаються доц. Тихенком на високому ідейно-політичному та науковому рівні. Проте, проявивши себе як досвідчений викладач, доц. Тихенко до грудня 1944 року працював за сумісництвом у Верховному суді УРСР та Інституті криміналістики, не приділяв належної уваги роботі зі студентами. З цієї ж причини доц. Тихенко приділяв недостатньо уваги і роботі кафедри, часто доручаючи роботу доц. Гельфанду. В даний час доц. Тихенко роботі кафедри та роботі зі студентами достатньо приділяє уваги. До себе уважливий, але до своїх підлеглих вимогливість пред'являє недостатню».

Саме у цей час Тихенко підготував до друку одну наукову статтю з питань застосування радянського кримінального законодавства в боротьбі з розкраданнями соціалістичної власності[238] (у якій послідовно та ґрунтовно проаналізував розвиток радянського кримінального законодавства, що передбачало відповідальність за розкрадання державного, громадського та особистого майна, актів судового тлумачення (зокрема, на рівні окремих постанов Пленуму Верховного Суду СРСР) і судової практики, пов'язаної із застосуванням Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна» від 4 червня 1947 року) та перше видання курсу лекцій з особливої частини радянського кримінального права[239].

У слові від автора названого курсу лекцій С.І. Тихенко пише, що ця робота є першим випуском курсу лекцій з особливої частини радянського кримінального права і таких випусків пропонувалося видати на той час два. Автором перших двох розділів, які утворювали зміст першого випуску лекцій, був сам Сергій Іванович (ці розділи мали відповідно назву: «Посягання на соціалістичну власність» та

[237]Архів КНУіТШ. – Спр. зв. 1970-71 – ПВС – 129. – Арк. 3.
[238]Тихенко С.И. Советское уголовное законодательство в борьбе с хищениями социалистической собственности // Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка. Наукові записки. Том IX. – Юридичний збірник. – 1950. –№ 4. – С. 25-46.
[239] Тихенко С.И. Советское уголовное право. Часть особенная (Лекции, читанные в Киевском государственном университете). Вып. I. – К.: Изд-во Киевского гос. ун-та им. Т.Г. Шевченко, 1951. – 120 с.

© Берзін П.С.

«Господарські злочини проти радянської торгівлі»). У другому випуску курсу лекцій був лише один розділ (третій за рахунком), що мав назву «Майнові злочини». Його автором був Я.М. Брайнін[240]

Далі С.І. Тихенко зазначає, що опублікування цієї праці викликано тим, що підручник для юридичних вузів з особливої частини радянського кримінального права, виданий в 1943 року, значно застарів, а нового підручника ще немає. Тому, щоб хоча б дещо заповнити цю прогалину публікуються зазначені випуски.

Цей випуск являє собою оброблені записи лекцій, читаних С.І. Тихенком на юридичному факультеті КДУ. Тематика випусків була обумовлена необхідністю дати в той час особам, які навчаються, навчальний посібник саме за названими темами, у зв'язку з тим, що в галузі боротьби з посяганнями на соціалістичну власність та на особисту власність громадян радянське законодавство зазнало значних змін передусім у зв'язку з виданням Указів Президії Верховної Ради СРСР від 4 червня 1947 року «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна» та «Про посилення охорони особистої власності громадян», а боротьба зі злочинами в галузі радянської торгівлі в ряді випадків тісно пов'язана з боротьбою проти розкрадань[241].

Перший випуск вказаних лекцій С.І. Тихенка, які були підготовлені ним і прочитані на юридичному факультеті КДУ, складається із двох частин – розділів. Кожен із цих розділів був присвячений окремій групі злочинів, про що зазначалося вище. У межах першого із них Сергій Іванович описував сутність поняття соціалістичної власності на основі відповідних положень тогочасної Конституції СРСР, ідей В.І. Леніна та Й.В. Сталіна стосовно посилення заходів боротьби з розкраданнями соціалістичної власності, а також реалізованих на нормативному рівні положень Закону «Про охорону соціалістичної власності» від 7 серпня 1932 року, Указів Президії Верховної Ради СРСР «Про кримінальну відповідальність за дрібні крадіжки на виробництві» від 10 серпня 1940 року, «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна» від 4 червня 1947 року. З'ясовуючи особливості застосування цих нормативних актів на практиці, вчений здійснював аналіз складів вказаних злочинів, визначав особливості їх кваліфікації та призначення за ці злочини покарання.

Другий розділ вказаної роботи С.І. Тихенка був присвячений аналізу складів господарських злочинів проти радянської торгівлі, їх кваліфікації та покаранню покарання за ці злочини. Сутність цих злочинів Сергій Іванович описував словами:

---

[240] Брайнин Я.М. Советское уголовное право. Часть особенная (Лекции, читанные в Киевском государственном университете). Вып. II. – К.: Изд-во Киевского гос. ун-та им. Т.Г. Шевченко, 1952. – 112 с.
[241] Тихенко С.И. Советское уголовное право. Часть особенная …Лекции … Вып. I. – С. 3.

© Берзін П.С.

діяння, що посягає на правильну діяльність соціалістичного господарства[242]. В окрему групу цих злочинів він виділяв господарські злочини проти радянської торгівлі (спекуляція; порушення правил, що регулюють торгівлю; обкрадання споживача (обмірювання, обважування та завищення цін); випуск із торгівельних підприємств недоброякісної продукції)[243]. В процесі свого дослідження вчений звертався до аналізу положень Закону «Про порядок здійснення торгівлі» від 20 травня 1932 року та Закону «Про боротьбу зі спекуляцією» від 22 серпня 1932 року.

У жовтні 1950 року Сергій Іванович, після зарахування до заочної докторантури при Інституті права імені А.Я. Вишинського АН СРСР, працює над дисертацією на тему «Боротьба з розкраданнями соціалістичної власності, пов'язаними з підлогом документів» (науковим консультантом було призначено патріарха вітчизняної криміналістики – Сергія Михайловича Потапова). З 1 жовтня 1951 року цей термін (включаючи відпустку) наказом МВО СРСР від 2 серпня 1951 року на підставі розпорядження АН СРСР від 16 липня 1951 року та окремого подання КДУ продовжується на один рік. Після цього Сергій Іванович переводиться на очну форму навчання на річний термін, який внаслідок тривалої хвороби продовжується до кінця 1952 року (в цьому разі замість даного терміну наказом МВО СРСР від 20 серпня 1952 року встановлюється термін один рік і три місяця – з 1 жовтня 1951 року по 31 грудня 1952 року). Проте «вихід на захист» С.І. Тихенку прийшлося чекати ще шість років. Сам він в одній із своїх автобіографій згадує про це так: «… Дисертацію я закінчив із запізненням і надав до захисту, після проходження її через сектор кримінального права інституту, в червні 1955 р. Офіційними опонентами надані на неї позитивні відгуки. У жовтні 1955 р. був розісланий автореферат. У травні 1956 р. мною була отримана від Інституту пропозиція внести в дисертацію деякі зміни й доповнення у зв'язку з матеріалами XX з'їзду КПРС, що було мною виконано в травні 1956 р.». Утім, незважаючи на виконання зазначеної «пропозиції» захист дисертації затягнувся аж до травня 1958 року.

Працюючи над дисертацією, С.І. Тихенко публікує кілька ґрунтовних наукових праць, у яких розкриваються основні її положення[244]. Для цього вчений звертався до проблем розкрадання, пов'язаних з фальсифікацією документів (С.І. Тихенко використовував термін «фальшування»)[245], а також ґрунтовно аналізував методики

[242]Там само. – С. 67.
[243]Там само. – С. 68.
[244]Тихенко С.И. Борьба с хищениями социалистической собственности, связанными с подлогом документов. – К.: Изд-во Киевского гос-го ун-та им. Т.Г. Шевченко, 1959. – 386 с.; Тихенко С.І. Боротьба судово-слідчих органів з розкраданнями соціалістичної власності, зв'язаними з фальшуванням документів // Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка. Наукові записки. – Т. XVI, вип. VI. Юридичний збірник. – 1957. – № 9. – С. 5-25.
[245]Тихенко С.І. Боротьба судово-слідчих органів з розкраданнями соціалістичної власності, зв'язаними з фальшуванням документів. – С. 5-11, 13-15.

© Берзін П.С.

розслідування цих злочинів, задачі розслідування, особливості проведення криміналістичної експертизи документів при розслідуванні[246].

Сам Сергій Іванович так описував вироблений ним підхід щодо поєднання кримінально-правового і криміналістичного напрямів у його наукових дослідженнях, присвячених боротьбі з розкраданнями, пов'язаними з підлогом документів: «… Сполучаються питання, що відносяться до кримінального права і криміналістики. На думку автора, лише в такий спосіб можливо було охопити найважливіші положення всієї теми; разом з тим таке комплексне дослідження, в якому криміналістична розробка питань розслідування зроблена в найтіснішому зв'язку з аналізом норм кримінального права, відповідає вимогам практики і скероване на сприяння зміцненню соціалістичної законності»[247].

Сучасні вчені-криміналісти позитивно оцінюють такий підхід С.І. Тихенка у побудові змісту своїх наукових досліджень. Зокрема, Н.І. Клименко звертає увагу на те, що наукові дослідження Сергія Івановича з кримінального права і кримінології дозволили йому досконало вивчити зв'язок між цими юридичними науками і криміналістикою. Це, у свою чергу, дозволило йому підвести на більш якісний ступінь питання розвитку методики розслідування злочинів[248].

Головними ж напрямками дослідження криміналістів у цей період була розробка окремих методик розслідування різних видів злочинів. Методика розслідування посідала важливе місце в системі наукових рекомендацій криміналістики для слідчої практики. При цьому після зазначеного вище Указу Президії Верховної Ради СРСР від 4 червня 1947 року почали проводити комплексні дослідження на основі вивчення експертної, слідчої та судової практики, які були пов'язані із застосуванням цього Указу. С.І. Тихенко проводить дослідження з проблем боротьби з розкраданнями соціалістичної власності шляхом підробки документів. На основі цих досліджень ним була написана і захищена докторська дисертація «Боротьба з розкраданнями соціалістичної власності, пов'язаними з подлогом документів». Вони, як пише далі Н.І. Клименко, справили суттєвий вплив на розробку методики розслідування розкрадань соціалістичного майна. Це були видатні роботи з питань криміналістичної методики. Глибина їх базувалась на багатому практичному досвіді[249].

---

[246]Там само. – С. 16-25.
[247]Там само. – С. 5.
[248] Клименко Н.І. Розробка криміналістичної методики вченими юридичного факультету та її значення для сучасної науки // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – Вип. 39. – 2000. – С. 70.
[249]Там само. – С. 70.

При вирішенні проблеми боротьби з вказаними злочинами, С.І. Тихенко у вступі до дисертації зупиняється на значенні соціалістичної власності як економічної основи радянського ладу, та ролі судових і слідчих органів в боротьбі за її охорону від розкрадань. Основним же змістом праці є дослідження питань кримінальної відповідальності за розкрадання, пов'язані з підлогом документів (розділ І), та розслідування цих злочинів (розділ ІІ). Таким чином в роботі поєднуються питання, що відносяться до галузі, з одного боку, кримінального права, а з іншого – криміналістики. Це, на думку автора, обумовлюється тим, що лише таким шляхом можуть бути охоплені основні положення теми[250].

Серед сучасних дослідників кримінального права окремі положення зазначеного дисертаційного дослідження С.І. Тихенка взагалі не розглядались. Тому в межах даної праці варто звернути увагу на те, що під розкраданням С.І. Тихенко розуміє «не лише умисне вилучення майна із чужого володіння з метою привласнення, але також привласнення ввіреного майна чи розтрату його тощо» (окрему увагу автор звертає також на те, що «правильніше трактувати поняття розкрадання соціалістичної власності <…> не як обернення злочинцем соціалістичного майна у свою «власність» і не як його «привласнення», а як умисне протиправне обернення злочинцем цього майна на свою користь»)[251].

Автор стверджує, що «викрадене майно повинно мати матеріальну цінність <…> Не слід кваліфікувати як розкрадання соціалістичної власності викрадення документів, хоча б і таких, які надають підставу для отримання державного чи громадського майна, оскільки документ або папір не має самостійну матеріальну цінність. Таке діяння, взяте саме по собі, може являти собою за певних умов лише готування до розкрадання»[252].

При аналізі складу розкрадання соціалістичної власності С.І. Тихенко акцентує увагу на таких висновках. По-перше, «протиправне ухилення від передачі власного майна державі чи громадській організації, тобто непередача належного, не являє собою розкрадання». По-друге, «несплата державі належного не являє собою розкрадання, хоч такі дії, зрозуміло, заподіюють шкоду державі»[253].

У цих випадках, на думку С.І. Тихенка, шкода, заподіяна власнику, полягає не у зменшенні його майна, а у так званому неотриманні вигоди. Це, зокрема, може мати місце в разі підробки документів, шахрайства, а також зловживання службовим становищем, у зв'язку з чим немає підстав кваліфікувати вчинене діяння як

[250] Тихенко С.И. Борьба с хищениями социалистической собственности, связанными с подлогом документов: Дисс. … докт. юрид. наук: Введение и радел І. – [К., 1958]. – С. 1-2.
[251] Там само. – С. 98-99, 105.
[252] Там само. – С. 116.
[253] Там само. – С. 127, 129.

розкрадання. У підтвердження своїх висновків вчений наводить такий приклад: «Якщо начальник запропонує бухгалтеру «не утримувати» з нього податків і це буде виконано, – то воно являє собою не розкрадання, а корисливе зловживання службовим становищем». Відмежовуючи непередачу належного від отримання неналежного, вчений зауважує, що протиправне обернення майна на свою або іншої особи користь утворює об'єктивну сторону розкрадання[254].

«Питання про характер позитивної шкоди, що заподіюється розкраданням державі чи громадські організації»[255] С.І. Тихенко у своїй дисертації вирішує таким чином. По-перше, він звертає увагу на те, що «матеріальна шкода, що заподіюється розкраданням, полягає у тому, що соціалістичний власник позбавляється можливості, яка в нього є, здійснювати своє право власності на викрадене майно, що йому належить, хоч після вчинення розкрадання це майно продовжує існувати як річ, і право власності на нього за соціалістичним власником зберігається»[256]. По-друге, вчений аналізує й випадки, коли «в результаті розкрадання майно, яке належить соціалістичному власнику, і щодо якого він здійснює право власності, перестає існувати як річ»[257]. «Шкода, яка заподіюється розкраданням державі чи громадській організації, – зауважує С.І. Тихенко, – може також виражатися в тому, що зазначений потерпілий стає зобов'язаним сплатити матеріальний еквівалент за викрадене майно. Це має місце, коли вчинено розкрадання майна, наприклад, особистого, за зберігання якого держава чи громадська організація несе перед його власником матеріальну відповідальність»[258].

У дисертації С.І. Тихенко виділив три різновиди підроблення документів: 1) «вчинену приватними особами підробку посвідчень та інших офіційних документів, що надають права чи звільняють від обов'язків; 2) «вчинену приватними особами корисливу підробку інших документів майнового характеру»; 3) службове підроблення документів, яке вчиняється з корисливих мотивів або за їх відсутності[259].

Захист докторської дисертації С.І. Тихенка відбувся 9 травня 1958 року в раді Інституту права імені А.Я. Вишинського АН СРСР.

В особистому архіві київського професора С.А. Тарарухіна збереглись два віддрукованих на друкарській машинці варіанти виступів Сергія Івановича на захисті

[254]Там само. – С. 130-131.
[255]Там само. – С. 132.
[256]Там само. – С. 132.
[257]Там само. – С. 132-133.
[258]Там само. – С. 133.
[259]Там само. – С. 249-250.

© Берзін П.С.

його докторської дисертації. Перший стосується його вступної промови на захисті[260], а другий – зауважень на відгуки офіційних опонентів[261]. В обох випадках зверху перших сторінок почерком С.І. Тихенка написано: «Попередній варіант виступу 28.IV.58». З'ясувати те, чи дійсно обидва ці варіанти булипроголошені Сергієм Івановичем під час захисту ним докторської дисертації або хоча б один із них відповідав тексту його виступів,поки що не вдалося. Проте привертає увагу той факт, що в обох «попередніх варіантах виступу», підготовлених до захисту Тихенком, мають місце виправлення і доповнення по тексту, зроблені почерком самого автора. Варіант вступної промови має обсяг 17 друкованих аркушів, а варіант відповідей на зауваження офіційних опонентів – 19.

Підготовлений Сергієм Івановичем варіант вступної промови має відповідні виправлення і доповнення, зроблені ручкою й олівцем. При цьому окремі слова, речення та абзаци у промові закреслені олівцем самим автором, а на її початку після зробленого почерком Тихенка запису «Попередній варіант виступу 28.IV.58» почерком іншої людини вказується на звернення здобувача до членів вченої ради та тему дисертаційного дослідження. На початку своєї промови Сергій Іванович звертає увагу на особливу значимість кримінально-правової охорони соціалістичної власності від розкрадань та боротьби з тими розкраданнями, які поєднуються з підлогом документів. Обґрунтовуючи тему свого дослідження як міждисциплінарного й комплексного, вчений наголошує на тому, що він прагнув розробити найбільш важливі положення кримінальної відповідальності за розкрадання, пов'язані з підлогом документів, та їх розслідування на основі узагальнення судової й слідчої практики УРСР. Таким чином, за словами С.І. Тихенка, в дисертації поєднуються в їх взаємозв'язку питання, що стосуються з одного боку кримінального права, а з іншого – криміналістики. Таке комплексне дослідження, на думку вченого, відповідало вимогам тогочасної практики й, разом з тим, було спрямоване на сприяння зміцненню соціалістичної законності[262]. Крім цього, С.І. Тихенко відзначає, що у дисертації він прагнув не лише «… розробити тему про боротьбу судово-слідчих органів з розкраданнями, пов'язаними з підлогом документів», а й «… конкретно показати на досвіді цієї розробки найтісніший зв'язок криміналістики, особливо окремої методики розслідування злочинів, з кримінальним

[260][Тихенко С.И.] Предварительный вариант [вступительного] выступления [на защите докторской диссертации] 28.IV.58 [г.] [машинописьс рукописными вставками чернилами и карандашом] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 17 арк.

[261][Тихенко С.И.] Предварительный вариант выступления [по поводу замечаний официальных оппонентов на защите докторской диссертации] 28.IV.58 [г.] [машинопись с рукописными вставками] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 19 арк.

[262][Тихенко С.И.] Предварительный вариант [вступительного] выступления [на защите докторской диссертации] 28.IV.58 [г.] [машинопись с рукописными вставками чернилами и карандашом]. – Арк. 1-2.

© Берзін П.С.

правом». Тому демонстрація «… сутності цього зв'язку, який … недостатньо розкритий у криміналістичній літературі» зумовила, за словами самого Сергія Івановича, «основну думку, що керувала мною при написанні дисертації»[263].

Також у вступній промові С.І. Тихенко наголошує на потребі законодавчого визначення *(de lege ferenda)* поняття розкрадання, звертає увагу на поняття підлогу документів та його основні різновиди, а також висловлюється про «… скорочення порівняно з чинним правом строків покарання, встановлених за розкрадання». На думку вченого, зв'язок підлогу документів з розкраданням майна «… може виражатися у тому, що за допомогою підлогу та використання підроблених документів, злочинець або вчиняє розкрадання, або приховує його»[264]. При цьому, виділяючи такі різновиди підлогу документів, як матеріальний та інтелектуальний, С.І. Тихенко вказує на те, що «… чіткого роз'яснення того, що слід розуміти під порушенням правильності форми документа і тим самим під матеріальним підлогом, у нашій літературі, на мою думку, не має». З огляду на це Сергій Іванович запропонував власне бачення розмежування цих різновидів підлогу документів, зазначивши: «… об'єктивна сторона матеріального підлога на відміну від інтелектуального, полягає у такому викривленні справжності документа, при якому зазначений у ньому спосіб посвідчення правильності викладених обставин насправді застосований не був»[265].

Офіційними опонентами на захисті докторської дисертації С.І. Тихенка були призначені відомі радянські криміналісти – Андрій Андрійович Піонтковський та Олександр Миколайович Васильєв. У підготовленому варіанті відповідей на зауваження офіційних опонентів, про який йшлося вище, С.І. Тихенко відзначає, що А.А. Піонтковський і О.М. Васильєв у своїх відгуках визнали правильною основну думку його дисертації «… про наукову доцільність здійснювати дослідження в галузі криміналістичної конкретної методики в органічному зв'язку з нормами кримінального права, а також схвалили зроблений мною досвід саме такого дослідження проблеми боротьби судово-слідчих органів з розкраданнями соціалістичної власності, пов'язаними з підлогом документів»[266]. Вказавши у своєму «Попередньому варіанті виступу», що «… офіційні опоненти зробили низку критичних зауважень», Сергій Іванович висловив незгоду з деякими із них («Деякі із цих зауважень я приймаю, а з іншими погодитись не можу», – писав учений). Серед таких зауважень він окремо відзначає незгоду обох офіційних опонентів з наведеним

[263]Там само. – Арк. 2-3.
[264]Там само. – Арк. 5-7.
[265]Там само. – Арк. 8.
[266][Тихенко С.И.] Предварительный вариант выступления [по поводу замечаний официальных оппонентов на защите докторской диссертации] 28.IV.58 [г.] [машинопись с рукописными вставками]. – Арк. 1.

© Берзін П.С.

у дисертації визначенням поняття розкрадання, що за словами Сергія Івановича, не було для нього неочікуваним. Так, О.М. Васильєв відзначив, що у дисертації С.І. Тихенком зроблений «навряд чи вдалий висновок, що найбільш правильним є визначення загального поняття розкрадання як умисного протиправного обернення державного чи громадського майна на користь свою чи іншої особи за мотивами корисливої зацікавленості». Обидва офіційні опоненти у своїх відгуках вказували на невдалість формулювання «обернення на свою користь», віддаючи перевагу іншому формулюванню – «обернення у свою власність». На думку А.А. Піонтковського, аргумент проти формулювання «обернення у свою власність», що стосується неможливості визнання злочинця власником викраденого майна, «… б'є повз ціль, оскільки у даному формулюванні йдеться про незаконне обернення майна у свою власність». На це зауваження маститого криміналіста Сергій Іванович заперечував: «… коли розкрадання визначається як умисне незаконне обернення соціалістичного майна у свою власність, то тим самим все ж таки вказується, що соціалістичне майно, хоча і протизаконно, але обертається у власність розкрадача»[267].

О.В. Васильєв також не погоджувався з позицією С.І. Тихенка стосовно визнання «розбійного розкрадання юридично закінченим вже у момент нападу, незалежно від того, чи вдалося злочинцю заволодіти майном або ні». З цього приводу Сергій Іванович у доволі поверховій формі відповідає: «… Те, що розбій, вчинений для заволодіння особистим майном громадян, має вважатись закінченим злочином вже тоді, коли вчинений напад, є безспірним, оскільки це прямо випливає із ст. 2 Указу від 4 червня 1947 року «Про посилення охорони особистої власності громадян». Проте, хіба правильно подібне ж діяння вважати ще незакінченим злочином, якщо воно вчинене для заволодіння не особистим, а соціалістичним майном. Адже тоді виходить, що у розглядуваних випадках соціалістична власність охороняється кримінальним законом у меншій мірі, ніж особиста власність, чого законодавець, звичайно, не міг мати на увазі»[268].

Однак, не всі із зроблених дисертанту зауважень офіційних і неофіційних опонентів стосувались науки кримінального права. Так, ще один офіційний опонент – Абрам Ілліч Вінберг – вказував на недостатню критичність відтворення С.І. Тихенком так званих принципів криміналістичної ідентифікації, сформульованих свого часу С.М. Потаповим – науковим консультантом Сергія Івановича по докторській дисертації. «Абрам Ілліч вказує, що мені слід було розгорнуто викласти положення про те, що принцип поділу об'єктів на відносно змінні та відносно незмінні, а також принцип про причиновий зв'язок й про дослідження ознак об'єктів

[267]Там само. – Арк. 1-3.
[268]Там само. – Арк. 9-10.

© Берзін П.С.

у русі взагалі не є науковими принципами саме криміналістики, а відносяться до характеристики рис марксистсько-діалектичного методу … З цим запереченням професора Вінберга я повністю згоден»[269], – зазначив С.І. Тихенко у своїй відповіді.

Своє зауваження у галузі науки криміналістики зробив й А.А. Піонтковський. Стосувалось воно погляду С.І. Тихенка на охоплення поняттям планування як побудови версії, так й безпосереднього складання плану. Проте, на думку А.А. Піонтковського, побудова версії і планування розслідування є різними за своєю природою етапами процесу пізнання істини у справі[270].

Завершуючи свій виступ і дякуючи А.А. Піонтковському, О.М. Васильєву й А.І. Вінбергу, Сергій Іванович відзначив, що всі офіційні опоненти по дисертації схвалили основну ідею його роботи і основні її положення, в яких ця ідея простежується.

21 лютого 1959 року ВАК при МВО СРСР Сергій Іванович був затверджений в науковому ступені доктора юридичних наук, а 30 листопада 1960 року йому присвоюється вчене звання професора (по кафедрі «кримінальне право»).

Після захисту докторської дисертації Сергій Іванович ще з більшою гарячністю занурюється у наукову роботу, не обмежуючи її проблемами кримінальної відповідальності за розкрадання соціалістичної власності. Починаючи з повоєнних років й до кінця 1960-х років наукова робота С.І. Тихенка здійснювалась у чотирьох напрямах, які умовно можна охарактеризувати, як: 1) підготовка наукових статей, присвячених проблемам загальної й особливої частин радянського кримінального права; 2) підготовка наукових доповідей, виступів на засіданнях вченої ради юридичного факультету КДУ, а також на різних конференціях й семінарах; 3) підготовка наукових висновків з проблем кримінального права, які ставились перед вченим як членом Верховного Суду УРСР, а також здійснення узагальнень по конкретних категоріях кримінальних справ; 4) робота над лекціями із загальної й особливої частин радянського кримінального права, які вчений читав у КДУ.

1) Підготовлені у цей період С.І. Тихенком наукові статті з проблем загальної й особливої частин радянського кримінального права стосувались переважно проблем кримінальної відповідальності за розкрадання соціалістичної власності, у зв’язку з чим вченим було здійснено низку публікацій у провідному виданні того часу «Радянське право»[271]. Однак, особливу увагу у зв’язку з цим варто звернути на

[269]Там само. – Арк. 10.
[270]Там само. – Арк. 11.
[271]Див.: Тихенко С., Юровський Д. Питання особливої частини проекту Кримінального кодексу УРСР // Радянське право. – 1958. – № 5. – С. 61-66; Тихенко С. Питання про злочини проти соціалістичної власності в проекті Кримінального кодексу УРСР // Радянське право. – 1959. – № 3. – С. 42-46; Тихенко С., Матишевський П. Відповідальність за злочини проти соціалістичної власності // Радянське право. – 1961. – № 4. – С. 50-60.

© Берзін П.С.

рукописи Сергія Івановича, які стосувались окреслених вище проблем. Так, в особистому архіві С.А. Тарарухіна зберігаються дві редакції підготовленої С.І. Тихенком статті, присвяченої проблемам відповідальності за дрібне розкрадання майна, віддруковані на друкарській машинці. Назва статті у першій авторській редакції була визначена Сергієм Івановичем, як «Про відповідальність за дрібне розкрадання державного та громадського майна»[272], а у другій – «Про відповідальність за дрібне розкрадання соціалістичного майна в кримінальному порядку і перед судом громадськості»[273]. Крім цього, С.І. Тихенком як додаток до першої редакції статті було окремо подано «Відомості в 15 таблицях про судимість по Указу Президії Верховної Ради СРСР від 10 січня 1955 р. «Про кримінальну відповідальність за дрібне розкрадання державного та громадського майна» за 1959 рік і першу половину 1960 року»[274]. У першій редакції зазначеної статті Сергій Іванович висвітлює історію розвитку радянського законодавства, яке передбачало відповідальність за дрібне розкрадання майна, аналізує судову практику, пов'язану із застосуванням названого вище Указу Президії Верховної Ради СРСР, наводячи для ілюстрації відповідні приклади із тогочасної судової практики. У підсумку, такий підхід дозволив автору висвітлити зміст криміноутворюючих ознак дрібного розкрадання, а також особливості застосування за дрібне розкрадання заходів громадського та кримінально-правового впливу. На останньому машинописному аркуші С.І. Тихенком поставлено підпис, але точна дата підготовки статті до друку автором не вказується. Однак, про орієнтовні часові межі підготовки цієї статті можуть свідчити наступні слова автора: «Коли пишуться ці рядки, в ряді союзних республік, зокрема в УРСР, нові кримінальні кодекси ще не прийняті. В проекті КК УРСР відповідальність за дрібне розкрадання державного або громадянського майна встановлена в значній мірі подібно до того, як в зазначеній ст. 96 КК РРФСР»[275]. Отже, враховуючи дату прийняття КК УРСР 1961 року, часом підготовки статті можна визнати проміжок часу між 1959-м та1960-м роками.

[272] [Тихенко С.І.] Про відповідальність за дрібне розкрадання державного та громадського майна[машинопис] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 22 арк.
[273] [Тихенко С.І.] Про відповідальність за дрібне розкрадання соціалістичного майна в кримінальному порядку і перед судом громадськості [машинопис, 2-га редакція] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 22 арк.
[274] Додаток до роботи С.І. Тихенка «Про відповідальність за дрібне розкрадання державного та громадського майна» [Відомості в 15 таблицях про судимість по Указу Президії Верховної Ради СРСР від 10 січня 1955 р. «Про кримінальну відповідальність за дрібне розкрадання державного та громадського майна» за 1959 рік і першу половину 1960 року][машинопис]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 18 арк.
[275] [Тихенко С.І.] Про відповідальність за дрібне розкрадання державного та громадського майна[машинопис] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – Арк. 21.

© Берзін П.С.

У другій редакції статті під назвою «Про відповідальність за дрібне розкрадання соціалістичного майна в кримінальному порядку і перед судом громадськості» С.І. Тихенко поглибив ту частину дослідження, що стосувалась історії розвитку відповідальності за дрібне розкрадання соціалістичного майна, співвідношення

Завідуючий кафедрою кримінального права КДУ С.І. Тихенко (1960-ті роки)

окремих положень КК УСРР 1923 року та КК РСФРР 1922 року, аналізу існуючих в тогочасній літературі й судовій практиці підходів щодо розуміння змісту поняття розкрадання майна та елементів складу дрібного розкрадання згідно з названим вище Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 січня 1955 року. Це дозволило сформулювати автору низку висновків, важливих для тогочасної науки кримінального права. Наприклад, на арк. 9-10 другої редакції вказаної статті Сергій Іванович пише, що «дрібним можна вважати тільки таке розкрадання, при якому умисел злочинця був спрямований саме на розкрадання дрібне … Основним критерієм для визнання розкрадання дрібним треба вважати все ж таки не стільки розмір у натуральному виді, скільки вартість викраденого або, інакше кажучи, розмір спричиненої розкраданням державі або громадській організації позитивної матеріальної шкоди … Коли розкрадання вчинюється шляхом розбійного нападу, то, беручи до уваги характер цього злочинного діяння і велику суспільну небезпеку розбою, такі дії не можна кваліфікувати як дрібне розкрадання незалежно від вартості та розміру викраденого»[276]. Для обґрунтування окремих своїх висновків С.І. Тихенко звертався до аналізу деяких кримінальних справ, розглянутих судами м. Києва[277] (так, формулюючи висновок про те, що «… практика застосування до осіб, які вперше вчинили дрібне розкрадання, заходів громадського впливу, замість покарання їх в кримінальному порядку, показує, що ці заходи є, як правило, досить ефективними», автор пише: «ми це наводимо на основі безпосереднього вивчення ряду відповідних матеріалів і справ по м. Києву»[278]). У підготовленихяк додаток до першої редакції зазначеної статті «Відомостях в 15 таблицях про судимість …» Сергій Іванович

[276] [Тихенко С.І.] Про відповідальність за дрібне розкрадання соціалістичного майна в кримінальному порядку і перед судом громадськості [машинопис, 2-га редакція] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – Арк. 9-10.
[277] Там само. – Арк. 17, 18.
[278] Там само. – Арк.

© Берзін П.С.

наводить дані, узагальнені ним на основі отриманих у судах м. Києва та Київської області матеріалів. У цих таблицях автор окремо вказує на вік засуджених, їх кількість та міри покарання, які призначались судами м. Києва й Київської області за дрібне розкрадання.

В особистому архіві професора С.А.Тарарухінавдалося знайти й низку інших статей С.І. Тихенка, віддрукованих на друкарській машинці. В одній ізтаких статей, що має назву(подається мовою оригіналу) «Кримінально-правова характеристика службового злочину по новому законодавству»[279] (на останньому аркушу цієї статті почерком С.І. Тихенка після його підпису зазначено: «20.VI – 64 г.»[280]), автор розкриває проблеми визначення родового об'єкта службових злочинів, їх поняття, ознак, різновидів цих злочинів, змісту об'єктивної та суб'єктивної сторін їх складів, суб'єкта цих злочинів. Окрему увагу Сергій Іванович приділяв порівнянню змісту окремих різновидів службових злочинів КК РРФСР та УРСР, а також визначенню змісту й різновидів військових службових злочинів.Очевидно, саме ці машинописні матеріали використовувались С.І. Тихенком в опублікованих дещо пізніше наукових працях[281].

Проте окресленими проблемами наукові інтереси С.І. Тихенка у 1960-ті роки не вичерпувались. Він, зокрема, продовжує цікавитись проблемами кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя[282], миру та безпеки людства[283], а також досліджувати зміст кримінально-правових проблем, які цікавили В.І. Леніна[284].

---

[279][Тихенко С.І.] Кримінально-правова характеристика службового злочину по новому законодавству [машинопис, 20.VI.1964 р.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 12 арк.

[280]Там само. – Арк. 12.

[281]Див.: Тихенко С.І. Кримінально-правова характеристика службового злочину // Вісник Київського університету. Серія права. – 1965. – № 6. – С. 100; Тихенко С.І. Кримінально-правова характеристика службового злочину за новим законодавством // Проблеми правознавства. Міжвідомчий науковий збірник. – 1965. – Вип. 1. – С. 78-84. Відзначу, що впродовж 1963-1969 років проблеми кримінальної відповідальності за посадові злочини ставали предметом низки інших досліджень С.І. Тихенка (див.: Тихенко С., Юровський Д. Зазнач. праця. – С. 61-66; Тихенко С.И. О понятии должностного преступления: тезисы научного сообщения // Научная конференция «Проблемы уголовного права в период развернутого строительства коммунизма». – Л., 1963. – С. 114-116; Тихенко С.И. Особенности Уголовного кодекса Украинской ССР // Особенности уголовных кодексов союзных республик: Сб. науч. статей. – М., 1963. – С. 121-163; Тихенко С.И. Уголовная ответственность за должностные преступления / Под ред. П.П. Михайленко. – К.: МООП УССР, 1964. – 38 с.; Тихенко С.І., Матишевський П.С. Радянське кримінальне право (Частина Особлива).[Учб. посібник]. Вип. 2. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1966. – С. 37-96; Уголовный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий. – К., 1969. – С. 205-233, 361-383).

[282]Тихенко С.І. Кримінально-правова характеристика злочинів проти правосуддя // Проблеми правознавства. Міжвідомчий науковий збірник. – 1966. – Вип. 3. – С. 97-103; Тихенко С.И. Советское уголовное право (Часть особенная).Преступления против правосудия. – К.: Киевский ордена Ленина государственный университет им. Т.Г. Шевченко, 1970. – 106 с.; Тихенко С.І. Про кримінальну відповідальність за причетність до злочину // Вісник Київського університету. Серія права. – 1968. – № 9. – С. 104-110.

[283] [Брайнін Я.М., Тихенко С.І.] Застосування давності до фашистських злочинців неприпустиме [машинопис, 15(20).II.1965 р.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 6 арк.

[284] [Тихенко С.І., Матишевський П.С.] Питання кримінального права і боротьби з злочинністю в працях В.І. Леніна [машинопис] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 17 арк.

© Берзін П.С.

Окремі із тогочасних наукових доробків Сергія Івановича були підготовлені у співавторстві з іншими викладачами кафедри кримінального права КДУ – Я.М. Брайніним та П.С. Матишевським. Про існування машинописних варіантів підготовлених цими викладачами статей стало відомо завдяки особистому архіву С.А. Тарарухіна. Так, разом з професором Я.М. Брайніним Сергій Іванович готує до друку наукову статтю під назвою «Застосування давності до фашистських злочинців неприпустиме» (її машинописний варіант також зберігся в особистому архіві С.А. Тарарухіна, щоправда, на першому аркуші зверху зазначеної вище назви почерком С.І. Тихенка наводиться назва альтернативна «Вирок народів. перегляду не підлягає» і вказується дата «20.II.65» у той час, як на останньому (шостому) аркуші після підписів авторів дата визначена як 15 лютого 1965 року)[285]. На той час вказана проблема відзначалась своєю актуальністю насамперед з огляду на те, що «Урядом Федеративної Республіки Німеччини 20 листопаду 1964 р. оголошено його рішення припинити з травня 1965 р. кримінальне переслідування фашистських військових злочинів внаслідок нібито «скінчення строку давності»[286]. Висловлюючи свою незгоду з цим рішенням, автори на підставі докладного аналізу Декларації про покарання за злочини, вчинені під час війни, від 13 січня 1942 року обґрунтовували необхідність визнавати «злочини проти миру, військові злочини і злочини проти людяності … не звичайними кримінальними злочинами, відповідальність за які регулюється виключно нормами внутрішньодержавного права, а міжнародними злочинами»[287].

У співавторстві з доцентом П.С. Матишевським Сергій Іванович підготував до друку працю під назвою «Питання кримінального права і боротьби з злочинністю в працях В.І. Леніна», у якій було розкрито основні погляди засновника радянської соціалістичної держави на природу контрреволюційних злочинів, розкрадання, спекуляції, службових злочинів[288], особливостей призначення покарання за ці злочини[289].

2) У зазначений період Сергій Іванович виступає с численними доповідями й повідомленнями на різних конференціях, семінарах, засіданнях тощо, присвячених переважно проблемам застосування положень нового КК УРСР 1960 року, оскільки

---

[285] [Брайнін Я.М., Тихенко С.І.] Застосування давності до фашистських злочинців неприпустиме [машинопис, 15(20).II.1965 р.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – Арк. 1, 6.
[286] Там само. – Арк. 1.
[287] Там само. – Арк. 4. У зв'язку з цим висновок, який зробили автори, має наступний вигляд: «Злочини, вчинені гітлерівськими злочинцями, це не звичайні кримінальні злочини, а злочини, які за своїми масштабами і виключною небезпекою для справи миру і для людства виходять далеко за межі звичайних кримінальних злочинів» (там само. – Арк. 5).
[288] [Тихенко С.І., Матишевський П.С.] Питання кримінального права і боротьби з злочинністю в працях В.І. Леніна [машинопис] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – Арк. 1-10.
[289] Там само. – Арк. 13-16.

© Берзін П.С.

вчений брав активну участь у підготовці проекту цього законодавчого акту як член робочої комісії.

Так, на одному із семінарів голів обласних судів у Міністерстві юстиції республіки, що відбувся 15 березня 1961 року, професор Тихенко виступив із доповіддю, присвяченою проблемам кримінальної відповідальності за злочини проти соціалістичної власності за новим КК УРСР[290] (на першому аркуші машинописного варіанту цієї доповіді почерком Сергія Івановича червоним олівцем написано: «Доповідь на семінарі голів обл. судів в МЮ УРСР 15.III.61 р.»[291]). У цій доповіді автор приділив увагу визначенню змісту поняття розкрадання за КК УРСР «не як певного складу злочину, а як загального поняття, що об'єднує різні види розкрадання, як-от: розкрадання державного або громадського майна шляхом крадіжки (ст. 81), шляхом грабежу (ст. 82), шляхом шахрайства (ст. 83) та розкрадання шляхом привласнення, розтрати або зловживання службовим станом (ст. 84)»[292], у зв'язку з чим пропонує його розглядати як «умисне незаконне обернення такого майна у вигоду свою чи іншої особи з мотивів корисливої заінтересованості»[293]. Після розкриття змісту цих основних положень своєї доповіді С.І. Тихенко детально охарактеризувавоб'єктивні й суб'єктивні ознаки складів названих вище видів розкрадання державного та громадського майна[294].

Проблеми кримінальної відповідальності за злочини проти соціалістичної власності за КК УРСР 1960 року ставали об'єктом уваги С.І. Тихенка й під час інших доповідей. В одній із таких доповідей вчений зосередив увагу на проблемах визначення змісту поняття розкрадання та ознак складів: а) різних видів розкрадання державного чи громадського майна, а також розбою з метою розкрадання такого майна; б) знищення та пошкодження державного чи громадського майна та в) інших злочинів проти соціалістичної власності(на першому аркуші цієї доповіді, що віддрукована на друкарській машинці й має рукописні вставки по тексту, зверху, над назвою, червоним олівцем зазначено (мовою оригіналу): «Доклад в ОГУ 15.V.61»)[295]. У цій доповіді Сергій Іванович окрему увагу приділив доволі дискусійному на той час питанню про особливості кваліфікації розбою з метою розкрадання державного чи громадського майна, поєднаного з умисним вбивством потерпілого. Відстоюючи

[290][Тихенко С.І.] Доповідь на семінарі голів обл[асних] судів в М[іністерстві] Ю[стиції] УРСР [машинопис з рукописними вставками олівцем, 15 березня 1961 р.]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). –11 арк.
[291]Там само. – Арк. 1.
[292]Там само. – Арк. 2.
[293]Там само. – Арк. 3.
[294]Там само. – Арк. 3-11.
[295][Тихенко С.И.] Ответственность за преступления против социалистической собственности по новому Уголовному кодексу УССР [машинопись с рукописными вставками, 15 мая 1961 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – Арк. 1-4а, 5-21 [арк. 20, 21 рукописні].

© Берзін П.С.

позицію про те, що «у розглядуваних випадках вчинене слід кваліфікувати як умисне вбивство, вчинене із користі, не застосовуючи … статті, що передбачає відповідальність за розбій», вчений так обґрунтовує доцільність кваліфікації розглядуваних випадків як умисного вбивства із користі та розбою з метою розкрадання (тобто за сукупністю п. «а» ст. 93 та ч. 2 ст. 86 КК УРСР): «Мушу сказати, що я входив у робочу комісію, якою був складений проект Кримінального кодексу УРСР. Всі чи майже всі члени цієї комісії висловлювали ту точку зору, що закон слід [відредагувати] так, щоб у розглядуваних випадках все вчинене кваліфікувалось без застосування складних правил про сукупність злочинів лише як кваліфіковане вбивство. Спеціально для цього в санкцію ст. 93 [була] внесена вказівка на те, що у випадках, … коли умисне вбивство вчинене із користі, як додаткове покарання застосовується конфіскація майна. Однак, як відомо, [прийнятий] закон … відривається від його авторів [, від їх думок і міркувань та] … отримує [в частині свого змісту] те чи інше цілком самостійне значення. Враховуючи цю обставину, слід визнати, що думка авторів проекту Кримінального кодексу УРСР про [те, що] розглядувані дії [слід кваліфікувати] лише як вбивство, не знайшла в тексті закону достатньо чіткого об'єктивного відображення. В результаті, питання про те, як слід кваліфікувати розбій, поєднаний з вбивством, [залишається] питанням спірним. Судова практика [ще не дала певної на нього] відповіді. У Верховному Суді УРСР справ розглядуваної категорії з моменту набрання чинності нового Кримінального кодексу на вирішення ще не було. На мою думку, питання про кваліфікацію цих дій підлягає спеціальному обговоренню. Я особисто … схилився б у більшій мірі до тієї точки зору, що ці дії слід кваліфікувати як вбивство та розбій за сукупністю»)[296].

22 жовтня 1964 року Сектор держави і права АН УРСР та КДУ проводять разом наукову конференцію, «присвячену методологічним питанням радянської юридичної науки». В отриманому С.І. Тихенком запрошенні на цю конференцію вказувалось, що на конференції будуть заслухані дві доповіді (професора П.О. Назаренка на тему «Методологічні проблеми радянської юридичної науки» та професора С.Л. Фукса «До методології вивчення радянської загальнонародної держави»). Кафедра кримінального права та процесу КДУ на цій конференції була представлена Я.М. Брайніним, який виступив із науковим повідомленням «Про деякі методологічні питання радянської науки кримінального права»[297]. С.І. Тихенко був присутній на цій

[296]Там само. – Арк. 16-17.

[297]Див.: Брайнин Я.М. О некоторых методологических вопросах советской науки уголовного права // Методологические проблемы советской юридической науки: Материалы научной конференции (Киев, 22 октября 1964 г.). – К.: Наукова думка, 1965. – С. 91-99. Про зміст цього повідомлення Я.М. Брайніна, опублікованого у збірнику

конференції й виступав із доповіддю. Свідченням цьому є знайдений в особистому архіві С.А. Тарарухінамашинописний варіант стенограми виступу С.І. Тихенка на зазначеній конференції[298]. Крім цього, в архіві С.А. Тарарухіна вдалося знайти запрошення, на якому почерком Сергія Івановича зазначено «конференція 22.X.-64 р. Тут я виступив» й «виступили СергейкоКатрич Тихенко», а також рукопис (олівцем) на половинці стандартного аркушу з планом й основними положеннями виступу (на ньому, зверху червоним олівцем, почерком Сергія Івановича написано: «Resumé моговиступу. 10 хв.»)[299]. Положення заслуханих доповідей П.О. Недбайла і С.Л. Фукса С.І. Тихенко конспектує, про що також збереглись його нотатки, зроблені олівцем на звернутому навпіл аркуші[300].

Машинописний варіант тез П.О. Недбайла був розданий усім учасникам зазначеної конференції (його обсяг становить 12 віддрукованих на друкарській машинці аркушів, а внизу останнього аркушу вказується, що ці тези зареєстровані в архіві рукописів кафедри теорії та історії держави і права КДУ за № 144 від 12 жовтня 1964 року)[301]. Доповідь саме цього вченого викликала інтерес С.І. Тихенка, про що свідчить зміст стенограми його виступу. Так, під час виступу Сергій Іванович відзначив, що його «як криміналіста, представника кримінально-правової науки в широкому розумінні цього поняття, особливо зацікавила доповідь П.О. Недбайла про методологічні проблеми радянської правової науки … Доповідь П.О. Недбайла, на мою думку, є цінною … Методологічні положення, розвинуті в доповіді П.О. Недбайла, мають пряме відношення, зокрема, й до кримінально-правової науки»[302]. У виступі С.І. Тихенко критично поставився до тези П.О. Недбайла про особливе методологічне значення загальної теорії держави та права (як науки про основні й провідні закономірності виникнення, розвитку і функціонування держави та права), оскільки, на думку криміналіста, саме ця наука проникає у дійсність більш глибоко,

---

матеріалів зазначеної конференції, див.:Берзін П.С. Київська школа кримінального права (1834-1960 роки): історико-правове дослідження. Монографія. – 2-ге вид.,перероблю. і доповн. – К.: «ВД «Дакор», 2013. – С. 806-807.

[298][Тихенко С.И.] [Из стенограммы научной конференции Сектора гос[ударства] и права АН УССР и юрид[ического] ф[акульте]та КГУ, посвященной методологическим вопросам юридической науки, 22/X – 1964 г.] [машинопись, 15 ноября 1964 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 5 арк. Внизу останнього аркушу машинописного варіанту стенограми виступу С.І. Тихенка чорнилами після особистого підпису й почерком Сергія Івановича вказується дата друку стенограми «15.XI – 64 г.» (там само. – Арк. 5).

[299][Тихенко С.И.] [Resumé моего выступления. 10 мин.] [рукопись карандашом, 22 октября 1964 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 1 арк.

[300][Тихенко С.И.] [Петр Емельянович Недбайло] [рукопись, 22 октября 1964 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 1 арк.

[301][Недбайло П.Е.] Методологические проблемы советской юридической науки [тезисы доклада на конференции юридических научных учреждений, ВУЗ'ов и факультетов УССР] [машинопись, 1 октября 1964 г.] [Зарегистрировано в архиве рукописей кафедры теории и истории г[осударст]ва и права КГУ им. Т.Г. Шевченко под № 144 от 12.X.64 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 12 арк.

[302][Тихенко С.И.] [Из стенограммы научной конференции Сектора гос[ударства] и права АН УССР и юрид[ического] ф[акульте]та КГУ, посвященной методологическим вопросам юридической науки, 22/X – 1964 г.] [машинопись, 15 ноября 1964 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – Арк. 1.

© Берзін П.С.

ніж галузеві юридичні науки, збагачуючи останні керівними ідеями та принципами. Не погоджуючись з цим, С.І. Тихенко звернувся до деяких методологічних питань науки радянської криміналістики, відзначаючи, що «окремі галузеві юридичні науки, в тому числі й кримінально-правова науки, ще не збагачуються у належній мірі від теорії держави та права тими цінними керівними ідеями та принципами, якими теорія держави та права могла б їх збагатити, якби вона досягла належної висоти»[303]. На думку С.І. Тихенка, саме особливості методології радянської криміналістики не були враховані П.О. Недбайлом у його доповіді[304].

26-27 жовтня 1965 року в Секторі держави і права АН УРСР відбулась наукова конференція «Форми і методи конкретних соціологічних досліджень в юридичній науці». В особистому архіві С.А. Тарарухіна збереглись два варіанти відредагованої стенограми виступу С.І. Тихенка на цій конференції. Перший варіант (з рукописними вставками олівцем) направлений Сергію Івановичу за супровідним листом № 126/588 від 9 листопада 1965 року за підписами в.о. завідуючого Сектором держави і права АН УРСР Б.М. Бабія та вченого секретаря В.В. Мриги[305], а другий варіант – підписаний С.І. Тихенком і надісланий до Сектора держави і права АН УРСР за супровідним листом від 30 листопада 1965 року (на останній сторінці цього варіанту відредагованої стенограми виступу С.І. Тихенка після його підпису чорнилами власноруч вказується дата «27.XI – 65 г.»)[306]. Правки, зроблені С.І. Тихенком олівцем у першому варіанті відредагованої стенограми зазначеного виступу, стосувались розуміння принципу економії каральної діяльності та особливостей проведення кримінологічних досліджень. Фактично, ці положення виступу були переписані С.І. Тихенкомзаново[307]. У другому варіанті стенограми виступу Сергій Іванович також робив деякі правки. Проте загальний смисл положень, викладених у другому варіанті стенограми його виступу, залишився незмінним, і майже усі виправлення автора

[303]Там само. – Арк. 1-2.
[304]Там само. – Арк. 2.
[305][Тихенко С.И.] Стенограммавыступления в прениях на научной конференции Сектора государства и права АН УССР, которая состоялась 26-27.X – 1965 г. на тему «Формы и методы конкретных социологических исследований в юридической науке» [машинопись с рукописными вставками карандашом, 1-ая редакция; сопроводительное письмо Сектора государства и права АН УССР № 126/588 от 2 ноября 1965 г.]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 8 арк.
[306][Тихенко С.И.] Стенограммавыступления в прениях на научной конференции Сектора государства и права АН УССР, которая состоялась 26-27.X – 1965 г. на тему «Формы и методы конкретных социологических исследований в юридической науке» [машинопись с рукописными вставками чернилами, «27.XI – 65 г.», 2-ая редакция; сопроводительное письмо за подписью С.И. Тихенко Сектору государства и права АН УССР (на исх. № 126/588 от 2 ноября 1965 г.) от 30 ноября 1965 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 7 арк.
[307][Тихенко С.И.] Стенограмма выступления в прениях на научной конференции Сектора государства и права АН УССР, которая состоялась 26-27.X – 1965 г. на тему «Формы и методы конкретных социологических исследований в юридической науке» [машинопись с рукописными вставками карандашом, 1-ая редакция; сопроводительное письмо Сектора государства и права АН УССР № 126/588 от 2 ноября 1965 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – Арк. 2-6.

© Берзін П.С.

олівцем по тексту першого варіанту, які мені вдалося розібрати, були враховані при передруку й підготовці «чистового» (другого) варіанту відредагованої стенограми виступу. Так, розуміння принципу економії заходів каральної діяльності С.І. Тихенко здійснював з урахуванням «чіткої диференціації каральної діяльності з встановленням дуже суворих покарань за тяжкі злочини та одночасно з м'яким підходом до осіб, які вчинили злочини, що не мають великої суспільної небезпеки»[308].

Окрему увагу варто приділити аналізу виступів й доповідей С.І. Тихенка на засіданнях вченої ради КДУ та вченої ради його юридичного (юридично-економічного) факультету. Так, у своєму виступі на засіданні вченої ради КДУ в грудні 1961 року[309] С.І. Тихенко зупинився на задачах науки кримінального права, які він розглядав з урахуванням «суворого дотримання соціалістичної законності, викоренення будь-яких порушень правопорядку, ліквідацію злочинності, усунення всіх причин, які її породжували»[310].

Проблеми кримінально-правової охорони соціалістичної власності у черговий раз стали об'єктом уваги С.І. Тихенка на засіданні ради юридично-економічного факультету КДУ, що відбулось 29 травня 1962 року. У надрукованому запрошенні на це засідання доповідь Сергія Івановича визначена, як «Охорона соціалістичної власності за новим кримінальним законодавством УРСР». В особистому архіві С.А. Тарарухіна зберігаються дві редакції доповіді С.І. Тихенка на зазначеному засіданні ради юридично-економічного факультету КДУ. Обидві редакції віддруковані на друкарській машинці й мають рукописні вставки С.І. Тихенка олівцем. Зверху першого аркушу першої редакції (обсягом 14 аркушів, із яких 13 – машинописні, а один – рукописний) С.І. Тихенко олівцем зазначив: «Доповідь на відкритому засіданні Вченої Ради Юр[идично]-ек[ономічного] ф[акульте]ту КДУ. 29.V.62 р. Основний екземпляр. Охорона соц[іалістичної] власності за новим крим[інальним] з[аконодавст]вом УРСР»[311]. Друга редакція доповіді С.І. Тихенка позначена її

[308][Тихенко С.И.] Стенограмма выступления в прениях на научной конференции Сектора государства и права АН УССР, которая состоялась 26-27.X – 1965 г. на тему «Формы и методы конкретных социологических исследований в юридической науке» [машинопись с рукописными вставками чернилами, «27.XI – 65 г.», 2-ая редакция; сопроводительное письмо за подписью С.И. Тихенко Сектору государства и права АН УССР (на исх. № 126/588 от 2 ноября 1965 г.) от 30 ноября 1965 г.]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – Арк. 2-3.

[309] [Тихенко С.И.] Выступление на УченомСовете [Киевского государственного] у[ниверсите]та.XII – 1961 г. [машинопись с рукописными вставками карандашом, «XII – 1961 г.»] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 7 арк.; [Тихенко С.И.] [Тезисы выступления на Ученом Совете Киевского государственного университета «Задачи сов[ременной] кр[иминалисти]ки в свете реш[ени]й XXII Съезда КПСС». «XII. 1961 г.»][рукописькарандашом, «XII. 1961 г.»] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – Арк 1-2 зв.

[310] [Тихенко С.И.] Выступление на УченомСовете [Киевского государственного] у[ниверсите]та.XII – 1961 г. [машинопись с рукописными вставками карандашом, «XII – 1961 г.»] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – Арк. 1.

[311] [Тихенко С.И.] Доклад на открытомзаседании Ученого Совета Юр[идико]-эк[ономичного] ф[акульте]та КГУ. 29.V.62 г. Основной экземпляр. Охрана соц[иалистической] собственности по новому угол[овному] з[аконодательст]ву

автором на першому аркуші, як «Доповідь на відкр[итому] засіданні Вченої Ради Юр[идично]-ек[ономічного] ф[акульте]ту КДУ. 29.V – 62 р. (2ий екз[емпляр] з прикладами [, матеріалами])»[312] (ця редакція має обсяг 25 аркушів, із яких перші 17 є машинописними, а аркуші з 18 по 25, в яких С.І. Тихенко описує приклади із судової практики, – рукописними з обох сторін олівцем).У цих редакціях доповіді С.І. Тихенком відтворюються ті основні положення, які висвітлювались ним раніше у наукових публікаціях стосовно визначення основних видів злочинів проти соціалістичної власності за КК УРСР 1960 року, особливостей диференціації «відповідальності залежно від того, чи вчинене розкрадання державного або громадського майна»[313], кримінальної відповідальності за дрібне розкрадання, караності розкрадань, що поєднується із аналізом судової практики тих часів, а також порівнянням відповідних положень тогочасного КК УРСР з положеннями КК республік, що входили до складу СРСР.

3) Доволі плідно у зазначений вище період працює С.І. Тихенко над науковими висновками у галузі кримінального права. Так, в особистому архіві С.А. Тарарухіна вдалося знайти машинописний варіант висновку С.І. Тихенка з питання «Чи є користь, особиста матеріальна вигода необхідною ознакою отримання хабаря (ст. 168 КК УРСР)?», підписаного ним 28 червня 1968 року[314]. У цьому висновку Сергій Іванович обґрунтовує думку, що необхідним елементом складів отримання хабаря є «наявність корисливих мотивів», у зв'язку з чим «… коли у посадової особи відсутнє прагнення до отримання особистої матеріальної вигоди, його діяння, подібні отриманню хабаря, не слід вважати отриманням хабаря. Вони є зловживанням владою або службовим становищем»[315]. Для ілюстрації висновку С.І. Тихенко наводить приклад кваліфікації за ст. 165 КК УРСР дій директора технікуму Н., який зараховував на навчання «… з грубим порушенням встановлених правил прийому –

УССР [машинопись с рукописными вставками карандашом, 29 мая 1962 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 14арк.[арк. 14 рукописний, олівцем].

[312][Тихенко С.И.] Доклад на откр[ытом]заседании Ученого Совета Юр[идико]-эк[ономичного] ф[акульте]та КГУ. 29.V.62 г. [Охрана социалистической собственности по новому уголовному законодательству УССР] (2ой экз[емпляр] с примерами [, материалами]) [машинопись с рукописными вставками карандашом, 29 мая 1962 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – Арк. 1-25 зв.[арк. 18-25 зв. рукописні з обох сторін, олівцем].

[313][Тихенко С.И.] Доклад на открытомзаседании Ученого Совета Юр[идико]-эк[ономичного] ф[акульте]та КГУ. 29.V.62 г. Основнойэкземпляр. Охрана соц[иалистической] собственности по новому угол[овному] з[аконодательст]ву УССР [машинопись с рукописными вставками карандашом, 29 мая 1962 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). –Арк. 3-4; [Тихенко С.И.] Доклад на откр[ытом]заседании Ученого Совета Юр[идико]-эк[ономичного] ф[акульте]та КГУ. 29.V.62 г. [Охрана социалистической собственности по новому уголовному законодательству УССР](2ой экз[емпляр] с примерами [, материалами]) [машинопись с рукописными вставками карандашом, 29 мая 1962 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – Арк. 3-4.

[314][Тихенко С.И.]Мнение по вопросу 3: «Является ли користь, личная материальная выгода необходимым признаком получения взятки (ст. 168 УК УССР)?» [машинопись, 28 июня1968 г.]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 2 арк.

[315]Там само. – Арк. 1.

осіб, батьки яких надавали у його розпорядження як хабар безповоротно грошові кошти й будівельні матеріали, що використовувались директором технікуму не для особистих потреб, а для господарських потреб технікуму»[316].

25 жовтня 1968 року С.І. Тихенко як завідуючий кафедрою кримінального права та криміналістики КДУ підписує протокол «виробничої наради секції кримінального права кафедри», направивши його наступного дня за супровідним листом голові Науково-консультативної ради – заступнику голови Верховного Суду УРСР А.С. Кузовкіну[317]. У вказаному протоколі присутні на нараді викладачі кафедри (С.І. Тихенко, Я.М. Брайнін, В.І. Василенко, С.А. Тарарухін, І.К. Туркевич, С.С. Яценко) одноголосно погодились з положеннями здійсненого Верховним Судом УРСР узагальнення судової практики в справах про злочини, що кваліфікувались за ст. 166 КК УРСР, й висловились за потребу більш докладно викласти окремі «… обставини, що відносились до їх фактичної сторони» (наприклад, з'ясування змісту спеціальних можливостей особи у зв'язку з вжиттям заходів із забезпечення збереженості майна, а також можливості особи виїхати за межі території підприємства згідно з виконуваними нею службовими обов'язками)[318].

Крім цього, С.І. Тихенко бере участь у підготовці викладачами очолюваної ним кафедри висновків, що стосувались проблем двох наук – кримінального права та кримінального процесу. Зокрема, у листопаді 1968 року на виробничій нараді секції кримінального права й викладачів кримінального процесу кафедри кримінального права та криміналістики КДУ обговорюються проблеми передачі судами УРСР на розгляд товариських судів справ і матеріалів про злочини, «що переслідуються за скаргами потерпілих». Розгляд цих проблем відтворювався у протоколі виробничої наради секції кримінального права кафедри за участю викладачів кримінального процесу, підписаному С.І. Тихенком 5 листопада 1968 року[319].

4) Викладаючи на юридичному (юридично-економічному) факультеті КДУ курси загальної й особливої частин радянського кримінального права, С.І. Тихенко ретельно готував машинописні варіанти своїх лекцій з вказаних дисциплін. Таких лекцій С.І. Тихенка в особистому архіві С.А. Тарарухіна знайдено десять. Усі ці

[316] Там само. – Арк. 1-2.

[317] Протокол производственного совещания секции уголовного права кафедры уголовного права и криминалистики Киевского государственного университета от 25 октября 1968 г. [машинопись] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 2 арк.; [Сопроводительное письмо] Председателю Научно-консультативного совета – заместителю председателя Верховного Суда УССР [машинопись, 26 октября 1968 г.]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 1 арк.

[318] Протокол производственного совещания секции уголовного права кафедры уголовного права и криминалистики Киевского государственного университета от 25 октября 1968 г. [машинопись] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – Арк. 1-2.

[319] Протокол производственного совещания секции уголовного права кафедры уголовного права и криминалистики Киевского государственного университета – при участии преподавателей уголовного процесса – от 5 ноября 1968 г. [машинопись] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 2 арк.

© Берзін П.С.

лекціїприсвячені питанням особливої частини кримінального права, мають численні рукописні помітки (вставки), зроблені по тексту С.І. Тихенком, й у разі спеціальної вказівки їх автора на рік охоплюють період з 1946 по 1964 роки.

Лекцій, що мають вказівку С.І. Тихенка на рік їх підготовки із особистого архіву С.А. Тарарухіна усього шість, а саме: стенограма лекції, прочитана студентам 3-го курсу юридичного факультету КДУ 12 березня 1946 року й присвячена питанням кримінальної відповідальності за окремі злочини проти життя і здоров'я особи[320];дві лекції, присвячені кримінальній відповідальності за злочини проти оборони СРСР й прочитані відповідно у 1954 і 1955 роках. На першій із цих лекцій зверху першого аркушу червоним олівцем С.І. Тихенком зазначено: «Лекція 1954 р. На цю ж тему є мій текст 1955 р.», а на першому аркуші другої лекції, зверху, червоним олівцем зазначено: «1955 р. (виправ[лена]) відкрита лекція»[321]; машинописний варіант «відкритої лекції», присвяченої питанням кримінальної відповідальності за військові злочини та прочитаної у грудні 1957 року (на першому машинописному аркуші зверху олівцем зазначено: «відкрита лекція XII.[19]57 р.»)[322]; матеріали однієї оглядової лекції, прочитаної у січні 1956 року студентам-заочникам та присвяченої кримінальній відповідальності за злочини у сфері трудових відносин та за господарські злочини[323];два варіанти лекції на тему «Кримінально-правова охорона соціалістичної власності», датовані 1964 роком (на їх перших аркушах С.І. Тихенко вказує, що один варіант «правлений», а другий – «не правлений»)[324].

Декілька віддрукованих на друкарській машинці лекцій С.І. Тихенка із особистого архіву С.А. Тарарухіна не мають вказівок (друкарських чи рукописних) на час їх підготовки автором. Проте об'єднує їх те, що підготовлені вони (та прочитані) С.І. Тихенком були у другій половині 1940-х років або у 1950-х роках, оскільки стосуються аналізу положень чинного на той час кримінального законодавства УРСР. Це, зокрема, лекції, присвячені питанням кримінальної

---

[320] Стенограмма лекции тов. Тихенко по курсу «Уголовное право» на IIIкурсе юридического факультета К.Г.У. 12/III-1946 г. [машинопись]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 8 арк.

[321][Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Преступные нарушения обязанностей по обороне СССР»] [машинопись с рукописными вставками карандашом, 1954 г. // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 16 арк.; [Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Преступления против обороны СССР»] [машинопись с рукописными вставками карандашом, «1955 г. (исправ[ленная] открытая лекция»]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 6 арк.

[322][Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Воинские преступления»] [машинопись с рукописными вставками карандашом, «Открытая лекция XII.[19]57 г.»] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 27 арк.

[323][Тихенко С.И.] [Лекция на темы «Преступления в области трудовых отношений» и «Хозяйственные преступления»] [машинопись с рукописными вставками карандашом; «Обзорная лекция на заочном отделе, январь 1956 г.»] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 24 арк.

[324][Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Уголовно-правовая охрана социалистической собственности»] [машинопись с рукописными вставками карандашом, 1964 г.; «I Вариант (правленый)»] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 27 арк.; [Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Уголовно-правовая охрана социалистической собственности»] [машинопись с рукописными вставками, «1964 [г.] (осень)»; «2 экз. окончат[ельный] вариант (не правленый)»] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 28 арк.

© Берзін П.С.

відповідальності за так звані статеві[325] і майнові[326] злочини, злочини проти порядку управління[327],окремі посадові злочини[328] та військові злочини[329].

Наскільки в ті часи був вагомий науковий авторитет Сергія Івановича свідчить наступний факт. У 1966 року ректорат, партійний і профспілковий комітети КДУ подали клопотання про присвоєння С.І. Тихенку почесного звання «заслужений діяч науки УРСР» з мотивуванням: «за видатні заслуги в розвитку радянської юридичної науки і підготовці кадрів». Це клопотання було підтримано вченими радами всіх юридичних вузів, факультетів і науково-дослідних установ України та юридичних факультетів Московського і Кишинівського університетів, а також Верховним Судом УРСР, Прокуратурою республіки та Юридичною комісією при Раді Міністрів УРСР. Проте черга до цього питання дійшла лише через два роки, коли Президія Верховної Ради УРСР, розглядаючи його, своїм указом від 24 червня 1968 року присвоїла Сергію Івановичу зазначене почесне звання.

Скрізь призму десятиліть молодим дослідникам важко однозначно оцінювати діяльність людини у ті часи, тим більше, що вона перебувала на державній службі в період самого розпалу репресій. Дехто може засумніватись з приводу заслуг Сергія Івановича в сфері кримінального права, мовляв «дуже важко сидіти одночасно на двох стільцях – “криміналістичному” та “кримінально-правовому”». Проте неправдиві, необґрунтовані сумніви та підозри настільки часто з’являлись на творчому шляху Сергія Івановича, що якби він був зараз живий, то точно зміг би вистояти та розвіяти всі ці намовляння і звинувачення. Тому, незважаючи на своє соціальне походження, службу у державному банку за часів Тимчасового Всеросійського уряду та Уряду О.В. Колчака, родинні зв’язки за кордоном, С.І. Тихенко продовжував плідно працювати протягом майже чотирьох десятиліть і його внесок у розвиток радянського кримінального права є очевидним.

---

[325][Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Половые преступления»] [машинопись с рукописными вставками чернилами] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 33арк.

[326][Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Имущественные преступления»] [машинопись с рукописными вставками карандашом] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 10 арк.

[327][Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Преступления противпорядкау правления»; «Посягательства на нар[одное] здравие, на общ[ественную] безопасность и порядок»] [машинопись с рукописными вставками карандашом] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 17 арк.; [Тихенко С.И.] [Лекции на тему «Преступления против порядка управления [1. Понятие преступлений против порядка управления и служебная роль норм советского уголовного права по борьбе с этими преступлениями. 2. Нарушения избирательного закона. 3. Преступления против правильной деятельности государственного и общественного аппарата. 4. Преступления против социалистического правосудия. 5. Посягательства на народное здравие. 6. Посяг[ательства] на общественную безопасность и порядок. 7. Нарушения правил, действующих на транспорте. 8. Нарушения правил об отделении церкви от государства и школы от церкви]»] [машинопись с рукописными вставками карандашом]»] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 15 арк.

[328][Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Другие должностные преступления»] [машинопись с рукописными вставками чернилами и карандашом] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 22 арк.

[329][Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Воинские преступления»] [машинопись с рукописными вставками карандашом] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 21 арк.

© Берзін П.С.

Помер С.І. Тихенко 15 жовтня 1971 року в Києві.

Життя та наукова діяльність славетного вченого-криміналіста Сергія Івановича Тихенка потребують подальших ґрунтовних досліджень. Так склалося, що у Сергія Івановича та його дружини – Марії Ростиславівни – не було дітей (з 1945 року з ними як дочка жила племінниця Марії Ростиславівни – Інна). Тому автор просить відгукнутися всіх, хто знав цю, без сумніву, видатну людину.

Використані джерела:

1. Архів КНУіТШ. – Спр. зв. 1970-71 – ПВС – 129.
2. Берзін П.С. Київська школа кримінального права (1834-1960 роки): історико-правове дослідження. Монографія. – 2-ге вид.,переробл. і доповн. – К.: «ВД «Дакор», 2013.
3. Брайнин Я.М. Советское уголовное право. Часть особенная (Лекции, читанные в Киевском государственном университете). Вып. II. – К.: Изд-во Киевского гос. ун-та им. Т.Г. Шевченко, 1952.
4. [Брайнін Я.М., Тихенко С.І.] Застосування давності до фашистських злочинців неприпустиме [машинопис, 15(20).II.1965 р.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).
5. Брайнин Я.М. О некоторых методологических вопросах советской науки уголовного права // Методологические проблемы советской юридической науки: Материалы научной конференции (Киев, 22 октября 1964 г.). – К.: Наукова думка, 1965.
6. Государственный архив Новосибирской области РФ. – Ф.п. 1. – Оп. 1. – Д. 125.
7. ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Спр. 380.
8. Додаток до роботи С.І. Тихенка «Про відповідальність за дрібне розкрадання державного та громадського майна» [Відомості в 15 таблицях про судимість по Указу Президії Верховної Ради СРСР від 10 січня 1955 р. «Про кримінальну відповідальність за дрібне розкрадання державного та громадського майна» за 1959 рік і першу половину 1960 року] [машинопис] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).
9. Клавинг В. Гражданская война в России: Белые армии. – М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2003.
10. Клименко Н.І. Розробка криміналістичної методики вченими юридичного факультету та її значення для сучасної науки // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – Вип. 39. – 2000.

© Берзін П.С.

11. Крылов И.Ф. Избранные труды по криминалистике / Сост., науч. ред. А.И. Александров, В.В. Петров. – СПб.: Издательский Дом С.-Петерб. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петерб. гос. ун-та, 2006.

12. Наукова спадщина академіка О.О. Малиновського і сучасність: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (4-6 грудня 2008 р., м. Рівне) / Ред. кол.: І.Б. Усенко (голова), Т.І. Бондарук (відп. секр.), Д.М. Диновський, Л.О. Зайцев, В.Є. Кириченко та ін. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010.

13. [Недбайло П.Е.] Методологические проблемы советской юридической науки [тезисы доклада на конференции юридических научных учреждений, ВУЗ'ов и факультетов УССР] [машинопись, 1 октября 1964 г.] [Зарегистрировано в архиве рукописей кафедры теории и истории г[осударст]ва и права КГУ им. Т.Г. Шевченко под № 144 от 12.X.64 г.]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

14. Проблеми правознавства. Міжвідомчий науковий збірник. – 1967. – Вип. 7.

15. Протокол производственного совещания секции уголовного права кафедры уголовного права и криминалистики Киевского государственного университета от 25 октября 1968 г. [машинопись] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

16. Протокол производственного совещания секции уголовного права кафедры уголовного права и криминалистики Киевского государственного университета – при участии преподавателей уголовного процесса – от 5 ноября 1968 г. [машинопись] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

17. Святоцький О. Час, що відтворив увесь обшир і розмаїття української юридичної думки та правозастосовчої практики // Право України. – 2002. – № 1.

18. [Сопроводительное письмо] Председателю Научно-консультативного совета – заместителю председателя Верховного Суда УССР [машинопись, 26 октября 1968 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

19. Стенограмма лекции тов. Тихенко по курсу «Уголовное право» на IIIкурсе юридического факультета К.Г.У. 12/III-1946 г. [машинопись] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

20. Тихенко С.І. Експертиза вогнепальної зброї // Революційне право. – 1941. – № 2.

21. Тихенко С.И. Невменяемость и вменяемость / Предисловие Н.Н. Паше-Озерского. – Киев: Трест «Киев-Печать», 8-я типография, 1927.

22. Тихенко С.И. Основные положения исправительно-трудового кодекса УССР // Поправно-трудовий робітник. – 1929. – № 8.

23. Тихенко С.И.Убийцы // Поправно-трудовий робітник. – 1929. – № 9, 10, 11;

© Берзін П.С.

24. Тихенко С.І. Читання позбавлених волі рецидивістів // Записки кабінету по вивченню злочинності при Київських поправно-трудових установах. – 1930. – Вип. 1; Тихенко С.І. З робіт пенітенціарної секції (про зразкові правила внутрішнього розпорядку для позбавлених волі в поправно-трудовій промколонії) // Записки кабінету по вивченню злочинності при Київських поправно-трудових установах. – 1930. – Вип. 1;

25. Тихенко С.И. Бандиты-рецидивисты // Учение о преступности и пенитенциарная практика. – 1931. – Вып. IV.

26. Тихенко С.И. Судебно-графическая экспертиза рукописных текстов: Дисс. … канд. юрид. наук. – К., 1945.

27. Тихенко С.И. Борьба с хищениями социалистической собственности, связанными с подлогом документов: Дисс. … докт. юрид. наук: Введение и радел I. – [К., 1958].

28. Тихенко С.И. Советское уголовное законодательство в борьбе с хищениями социалистической собственности // Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка. Наукові записки. Том IX. – Юридичний збірник. – 1950. –№ 4.

29. Тихенко С.И. Советское уголовное право. Часть особенная (Лекции, читанные в Киевском государственном университете). Вып. I. – К.: Изд-во Киевского гос. ун-та им. Т.Г. Шевченко, 1951.

30. Тихенко С.И. Борьба с хищениями социалистической собственности, связанными с подлогом документов. – К.: Изд-во Киевского гос-го ун-та им. Т.Г. Шевченко, 1959.

31. Тихенко С.І. Боротьба судово-слідчих органів з розкраданнями соціалістичної власності, зв’язаними з фальшуванням документів // Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка. Наукові записки. – Т. XVI, вип. VI. Юридичний збірник. – 1957. – № 9.

32. [Тихенко С.И.] Предварительный вариант [вступительного] выступления [на защите докторской диссертации] 28.IV.58 [г.] [машинописьс рукописными вставками чернилами и карандашом]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

33. [Тихенко С.И.] Предварительный вариант выступления [по поводу замечаний официальных оппонентов на защите докторской диссертации] 28.IV.58 [г.] [машинопись с рукописными вставками] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

34. Тихенко С., Юровський Д. Питання особливої частини проекту Кримінального кодексу УРСР // Радянське право. – 1958. – № 5.

35. Тихенко С. Питання про злочини проти соціалістичної власності в проекті Кримінального кодексу УРСР // Радянське право. – 1959. – № 3.

© Берзін П.С.

36. Тихенко С., Матишевський П. Відповідальність за злочини проти соціалістичної власності // Радянське право. – 1961. – № 4.

37. [Тихенко С.І.] Про відповідальність за дрібне розкрадання державного та громадського майна [машинопис] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

38. [Тихенко С.І.] Про відповідальність за дрібне розкрадання соціалістичного майна в кримінальному порядку і перед судом громадськості[машинопис, 2-га редакція] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

39. [Тихенко С.І.] Про відповідальність за дрібне розкрадання державного та громадського майна[машинопис]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

40. [Тихенко С.І.] Про відповідальність за дрібне розкрадання соціалістичного майна в кримінальному порядку і перед судом громадськості [машинопис, 2-га редакція]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

41. [Тихенко С.І.]Кримінально-правова характеристика службового злочину по новому законодавству[машинопис, 20.VI.1964 р.]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

42. Тихенко С.І. Кримінально-правова характеристика службового злочину // Вісник Київського університету. Серія права. – 1965. – № 6.

43. Тихенко С.І. Кримінально-правова характеристика службового злочину за новим законодавством // Проблеми правознавства. Міжвідомчий науковий збірник. – 1965. – Вип. 1.

44. Тихенко С.И. О понятии должностного преступления: тезисы научного сообщения // Научная конференция «Проблемы уголовного права в период развернутого строительства коммунизма». – Л., 1963.

45. Тихенко С.И. Особенности Уголовного кодекса Украинской ССР // Особенности уголовных кодексов союзных республик: Сб. науч. статей. – М., 1963.

46. Тихенко С.И. Уголовная ответственность за должностные преступления / Под ред. П.П. Михайленко. – К.: МООП УССР, 1964.

47. Тихенко С.І., Матишевський П.С. Радянське кримінальне право (Частина Особлива).[Учб. посібник]. Вип. 2. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1966.

48. Тихенко С.І. Кримінально-правова характеристика злочинів проти правосуддя // Проблеми правознавства. Міжвідомчий науковий збірник. – 1966. – Вип. 3.

49. Тихенко С.И. Советское уголовное право (Часть особенная).Преступления против правосудия. – К.: Киевский ордена Ленина государственный университет им. Т.Г. Шевченко, 1970.

50. Тихенко С.І. Про кримінальну відповідальність за причетність до злочину // Вісник Київського університету. Серія права. – 1968. – № 9.

© Берзін П.С.

51. [Тихенко С.І., Матишевський П.С.] Питання кримінального права і боротьби з злочинністю в працях В.І. Леніна [машинопис] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

52. [Брайнін Я.М., Тихенко С.І.] Застосування давності до фашистських злочинців неприпустиме [машинопис, 15(20).II.1965 р.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

53. [Тихенко С.І., Матишевський П.С.] Питання кримінального права і боротьби з злочинністю в працях В.І. Леніна [машинопис] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

54. [Тихенко С.І.] Доповідь на семінарі голів обл[асних] судів в М[іністерстві] Ю[стиції] УРСР [машинопис з рукописними вставками олівцем, 15 березня 1961 р.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

55. [Тихенко С.И.] Ответственность за преступления против социалистической собственности по новому Уголовному кодексу УССР [машинопись с рукописными вставками, 15 мая 1961 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

56. [Тихенко С.И.] [Из стенограммы научной конференции Сектора гос[ударства] и права АН УССР и юрид[ического] ф[акульте]та КГУ, посвященной методологическим вопросам юридической науки, 22/X – 1964 г.] [машинопись, 15 ноября 1964 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

57. [Тихенко С.И.] [Resumé моего выступления. 10 мин.] [рукопись карандашом, 22 октября 1964 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

58. [Тихенко С.И.] [Петр Емельянович Недбайло] [рукопись, 22 октября 1964 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

59. [Тихенко С.И.] [Из стенограммы научной конференции Сектора гос[ударства] и права АН УССР и юрид[ического] ф[акульте]та КГУ, посвященной методологическим вопросам юридической науки, 22/X – 1964 г.] [машинопись, 15 ноября 1964 г.]/ / Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

60. [Тихенко С.И.] Стенограмма выступления в прениях на научной конференции Сектора государства и права АН УССР, которая состоялась 26-27.X – 1965 г. на тему «Формы и методы конкретных социологических исследований в юридической науке» [машинопись с рукописными вставками карандашом, 1-ая редакция; сопроводительное письмо Сектора государства и права АН УССР № 126/588 от 2 ноября 1965 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

61. [Тихенко С.И.] Стенограмма выступления в прениях на научной конференции Сектора государства и права АН УССР, которая состоялась 26-27.X – 1965 г. на тему «Формы и методы конкретных социологических исследований в юридической науке» [машинопись с рукописными вставками чернилами, «27.XI – 65 г.», 2-ая редакция;

© Берзін П.С.

сопроводительное письмо за подписью С.И. Тихенко Сектору государства и права АН УССР (на исх. № 126/588 от 2 ноября 1965 г.) от 30 ноября 1965 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

62. [Тихенко С.И.] Стенограмма выступления в прениях на научной конференции Сектора государства и права АН УССР, которая состоялась 26-27.X – 1965 г. на тему «Формы и методы конкретных социологических исследований в юридической науке» [машинопись с рукописными вставками карандашом, 1-ая редакция; сопроводительное письмо Сектора государства и права АН УССР № 126/588 от 2 ноября 1965 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

63. [Тихенко С.И.] Выступление на УченомСовете [Киевского государственного] у[ниверсите]та.XII – 1961 г. [машинопись с рукописными вставками карандашом, «XII – 1961 г.»] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

64. [Тихенко С.И.] [Тезисы выступления на УченомСоветеКиевского государственного университета «Задачи сов[ременной] кр[иминалисти]ки в свете реш[ени]й XXII Съезда КПСС». «XII. 1961 г.»][рукопись карандашом, «XII. 1961 г.»] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

65. [Тихенко С.И.] Доклад на открытомзаседании Ученого Совета Юр[идико]-эк[ономичного] ф[акульте]та КГУ. 29.V.62 г. Основной экземпляр. Охрана соц[иалистической] собственности по новому угол[овному] з[аконодательст]ву УССР [машинопись с рукописными вставками карандашом, 29 мая 1962 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

66. [Тихенко С.И.] Доклад на откр[ытом] заседании Ученого Совета Юр[идико]-эк[ономичного] ф[акульте]та КГУ. 29.V.62 г. [Охрана социалистической собственности по новому уголовному законодательству УССР](2ой экз[empляр] с примерами [, материалами]) [машинопись с рукописными вставками карандашом, 29 мая 1962 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

67. [Тихенко С.И.] Доклад на открытом заседании Ученого Совета Юр[идико]-эк[ономичного] ф[акульте]та КГУ. 29.V.62 г. Основной экземпляр. Охрана соц[иалистической] собственности по новому угол[овному] з[аконодательст]ву УССР [машинопись с рукописными вставками карандашом, 29 мая 1962 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). –Арк. 3-4

68. [Тихенко С.И.] Доклад на откр[ытом]заседании Ученого Совета Юр[идико]-эк[ономичного] ф[акульте]та КГУ. 29.V.62 г. [Охрана социалистической собственности по новому уголовному законодательству УССР](2ойэкз[empляр] с примерами [, материалами]) [машинопись с рукописными вставками карандашом, 29 мая 1962 г.] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

© Берзін П.С.

69. [Тихенко С.И.] Мнение по вопросу 3: «Является ли користь, личная материальная выгода необходимым признаком получения взятки (ст. 168 УК УССР)?» [машинопись, 28 июня1968 г.]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

70. [Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Преступные нарушения обязанностей по обороне СССР»] [машинопись с рукописными вставками карандашом, 1954 г. // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

71. [Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Преступления против обороны СССР»] [машинопись с рукописными вставками карандашом, «1955 г. (исправ[ленная] открытая лекция»] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

72. [Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Воинские преступления»] [машинопись с рукописными вставками карандашом, «Открытая лекция XII.[19]57 г.»]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ). – 27 арк.

73. [Тихенко С.И.] [Лекция на темы «Преступления в области трудовых отношений» и «Хозяйственные преступления»] [машинопись с рукописными вставками карандашом; «Обзорная лекция на заочном отделе, январь 1956 г.»] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

74. [Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Уголовно-правовая охрана социалистической собственности»] [машинопись с рукописными вставками карандашом, 1964 г.; «IВариант (правленый)»] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

75. [Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Уголовно-правовая охрана социалистической собственности»] [машинопись с рукописными вставками, «1964 [г.] (осень)»; «2 экз. окончат[ельный] вариант (не правленый)»] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

76. [Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Половые преступления»][машинопись с рукописными вставками чернилами] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

77. [Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Имущественные преступления»] [машинопись с рукописными вставками карандашом] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

78. [Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Преступления противпорядкау правления»; «Посягательства на нар[одное] здравие, на общ[ественную] безопасность и порядок»] [машинопись с рукописными вставками карандашом] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

79. [Тихенко С.И.] [Лекции на тему «Преступления против порядка управления [1. Понятие преступлений против порядка управления и служебная роль норм советского уголовного права по борьбе с этими преступлениями. 2. Нарушения избирательного закона. 3. Преступления против правильной деятельности государственного и общественного аппарата. 4. Преступления против

социалистического правосудия. 5. Посягательства на народное здравие. 6. Посяг[ательства] на общественную безопасность и порядок. 7. Нарушения правил, действующих на транспорте. 8. Нарушения правил об отделении церкви от государства и школы от церкви]»][машинопись с рукописными вставками карандашом]»]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

80. [Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Другие должностные преступления»] [машинопись с рукописными вставками чернилами и карандашом]// Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

81. [Тихенко С.И.] [Лекция на тему «Воинские преступления»] [машинопись с рукописными вставками карандашом] // Особистий архів С.А. Тарарухіна (Київ).

82. Томсинов В.А. Павел Исаевич Люблинський (1882-1938). Библиографический очерк // Люблинский П.И. Техника, толкование и казуистика уголовного кодекса / Под редакцией и с предисловием В.А. Томсинова. – М.: Зерцало, 2004.

83. Томсинов В.А. Российские правоведы XVIII-XX веков: Очеркижизни и творчества. В 2-х томах. – Том 2.

84. Украинская советская энциклопедия. – Том 11. – Кн. 1: «счисление-функционал». – К.: Глав. ред. Укр. сов. энц-ии, 1984.

85. Clayton W. The Theory of Emulsions and Their Thechnical Treatment. – 4th Ed. – Philadelphia: The Blakiston Co., 1943. – P. 321; Wendell M. Latimer. The Oxidation States of the Elements and Their Potentials in Aqueous Solutions. – New York: Prentice – Hall, Inc., 1938.

86. Tangentmeter / Vladimir J. Tihenko [Berkeley, Calif.], US Patent Application. Serial № 423,707 (27 January 1930). 4 Climes (Cl. 33-75) // Patented Nov. 7, 1933 / 1,933,880.

87. Tihenko V.J. Oxidation, Reduction and Catalytic Decomposition of Hydroxylamine. – Berkeley, 1930.

У статті висвітлюються основні напрями науково-педагогічної діяльності С.І. Тихенка, що пов'язані з наукою кримінального права. Визначається внесок цього вченого у розвиток вказаної науки на основі архівних джерел.

Ключові слова: *кримінальне право, наука, наукова діяльність, історія розвитку, кримінальна відповідальність.*

В статье освещаются основные направления научно-педагогической деятельности С.И. Тихенко, связанные с наукой уголовного права. Определяется вклад этого ученого в развитие указанной науки на основе архивных источников.

Ключевые слова: *уголовное право, наука, научная деятельность, история развития, уголовная ответственность.*

© Берзін П.С.

In the article light up basic directions scientific-pedagogical activity of S.I. Tikhenko, related to science of criminal law. The contribution of this scientist is determined to development of the indicated science on the basis of the archived sources.

Key words: *criminal law, science, scientific activity, history of development, criminal responsibility.*

© Берзін П.С.